

Da Danmark blev lavet om – Kommunalreform og nye planlove
Byplanhistorisk udvalgs 18. seminar, maj 2002

Da Danmark blev lavet om -
Kommunalreform og nye planlove

*Byplanhistorisk udvalgs 18. seminar,
maj 2002*

Dansk Byplanlaboratorium
Byplanhistoriske Noter nr. 47

DA DANMARK BLEV LAVET OM -
KOMMUNALREFORM OG NYE PLANLOVE
Byplanhistorisk udvalgs 18. seminar,
maj 2002

Dansk Byplanlaboratorium,
'Byplanhistoriske Noter' nr. 47

Tilrettelæggelse af seminaret:
Kristian Larsen, Elith Juul Møller,
Michaela Brüel, Jesper Harvest,
Sven Allan Jensen og Kirsten Andersen

Indlæg af:
Henning Strøm, Holger Hansen,
Bendt Andersen, Elith Juul Møller,
Inge Alstrup, Lene Rubæk
og Dennis Lund

Udgivet af Dansk Byplanlaboratorium,
2003
Copyright

Redaktion: Elith Juul Møller

Tilrettelæggelse, forsidetegninger,
layout og sats:
Elith Juul Møller

Tryk: KFS AB, Lund, 2003

Seminaret er afholdt og hæftet trykt
med støtte fra Margot og Thorvald
Dreyers Fond

ISBN 87-90413-31-8

Dansk Byplanlaboratorium
Nørregade 36, 1165 København K
Telefon 33 13 72 81

Formålet med at udgive 'Byplanhistoriske Noter' er at bidrage til belysningen af den danske byplanhistorie i vort århundrede. Det sker blandt andet ved, at planlæggere og andre, der har medvirket, med deres egne ord fortæller om den udvikling, de har deltaget i.

Noterne kan bestå af notater, erindringer eller beskrivelser af særlige emner eller begivenheder. Der er således ikke tale om egentlige historiske afhandlinger eller forskningsmæssige arbejder.

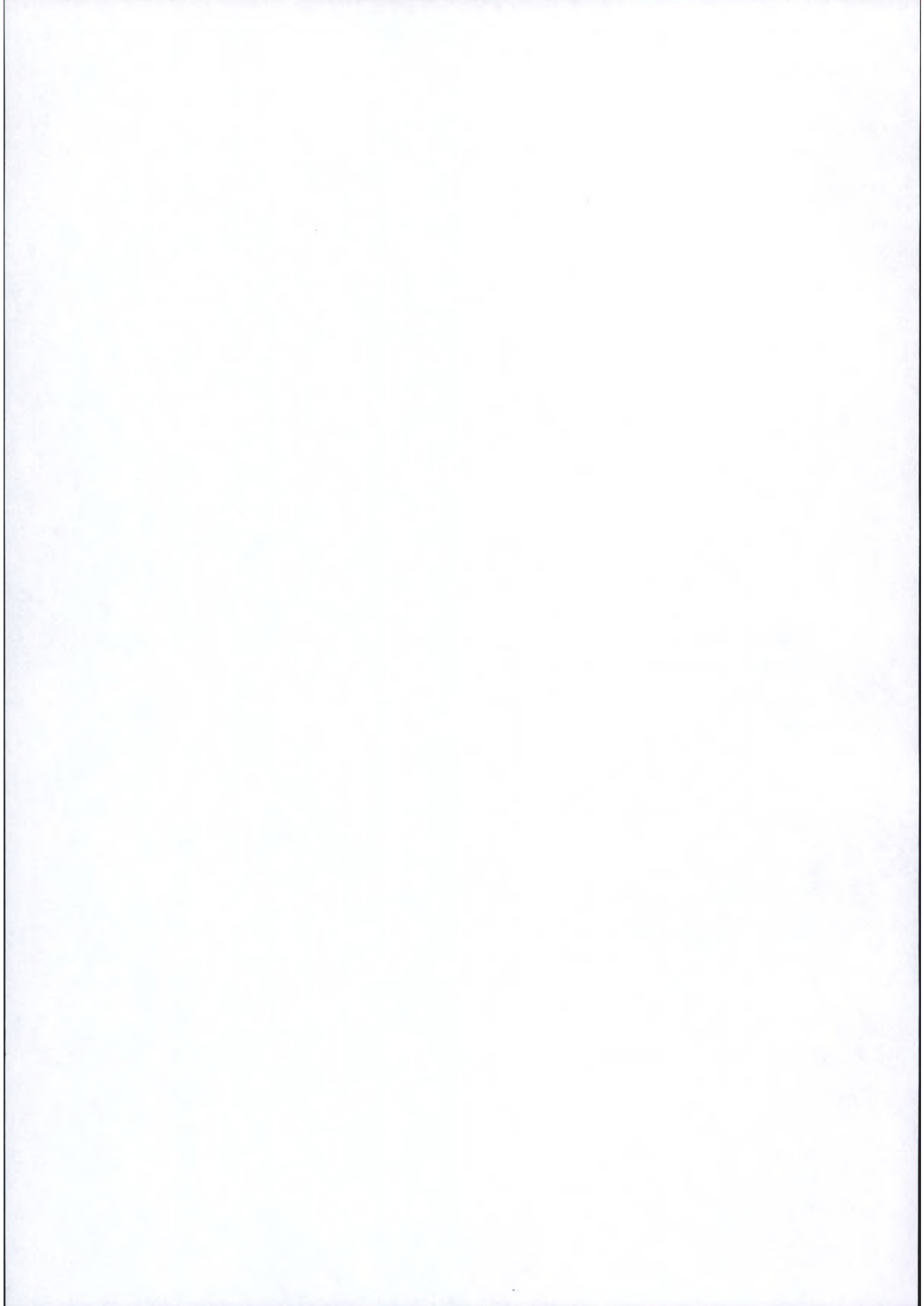
For hvert af de af udvalget afholdte seminarer om særlige planlægningsmæssige emner er der udsendt noter med gengivelse af indlæg og referat af drøftelser blandt seminardeltagerne.

Det er udvalgets håb, at disse 'Byplanhistoriske Noter' vil inspirere til, at andre på samme måde vil berette om deres oplevelser og erfaringer og således bidrage til fremskaffelse af et nyttigt baggrundsmateriale for eventuel senere forskning – et materiale, som det ellers ville være vanskeligt at skaffe til veje.

Indholdsfortegnelse

- 5 FORORD
- 7 VELKOMST
Byplanhistoriske Udvalgs formand, arkitekt Inge Alstrup
- 8 HVORDAN SÅ VIRKELIGHEDEN UD I 1960erne?
– OM BEHOVET FOR KOMMUNALREFORM OG PLANLOVREFORM
Fhv. stiftamtmand Henning Strøm
- 12 DE POLITISKE FORUDSÆTNINGER FOR PLANLOVREFORMEN
Fhv. miljøminister Holger Hansen
- 16 PLANLOVENES TILBLIVELSE. DE TRE ETAPER: ZONELOVEN,
LANDS- OG REGIONPLANLOVENE, KOMMUNEPLANLOVEN
Fhv. nævnsformand Bendt Andersen
- 18 PANELDEBAT OM FORMIDDAGENS INDLÆG
I panelet fhv. miljøminister Holger Hansen, fhv. stiftamtmand Henning Strøm, arkitekt Arne Gaardmand og arkitekt Kristian Larsen
- 24 FRA FYSISK PLANLÆGNING TIL REGELBOGHOLDERI?
Arkitekt Elith Juul Møller
- 30 PLANLÆGNINGEN I DAG – HAR VI DE LOVE OG REDSKABER,
VI BEHØVER?
KOMMUNERNES PLANLÆGNING
Arkitekt Inge Alstrup, Køge Kommune
- 35 HVOR ER VI PÅ VEJ HEN?
Arkitekt Dennis Lund
- 38 PANELDEBAT OM EFTERMIDDAGENS INDLÆG
I panelet arkitekt Elith Juul Møller, regionplanchef Lene Rubæk og arkitekt Dennis Lund
- 44 DELTAGERLISTE
- 46 OVERSIGT OVER BYPLANHISTORISKE NOTER

Forord

Denne byplanhistoriske note behandler en periode, hvor der skete store forandringer i Danmark. Efter besættelsesårenes knaphed var fulgt endnu en række magre år, men i slutningen af 1950'erne kom der – næsten fra dag til dag – en hidtil uset vækst og fremtidsoptimisme.

Byggeriet og byvæksten oplevede et boom over det meste af landet – bilen blev snart hvermands eje, og den øgede bevægelsesfrihed bidrog til byspredningen. Der blev bygget énfamiliehuse og sommerhuse som aldrig før.

Denne udvikling begyndte i et Danmark, hvor den kommunale struktur ikke havde ændret sig i generationer, og lovgivningen haltede bagefter over for de store fysiske forandringer.

Jordbunden var derfor beredt for de store reformer, kommunalreformen og planlovreformen, der var temaet for det byplanhistoriske seminar i 2002. Ved seminaret medvirkede en række af de

centrale personer bag reformerne, og det er således førstehåndsberetninger, der er gengivet på de efterfølgende sider.

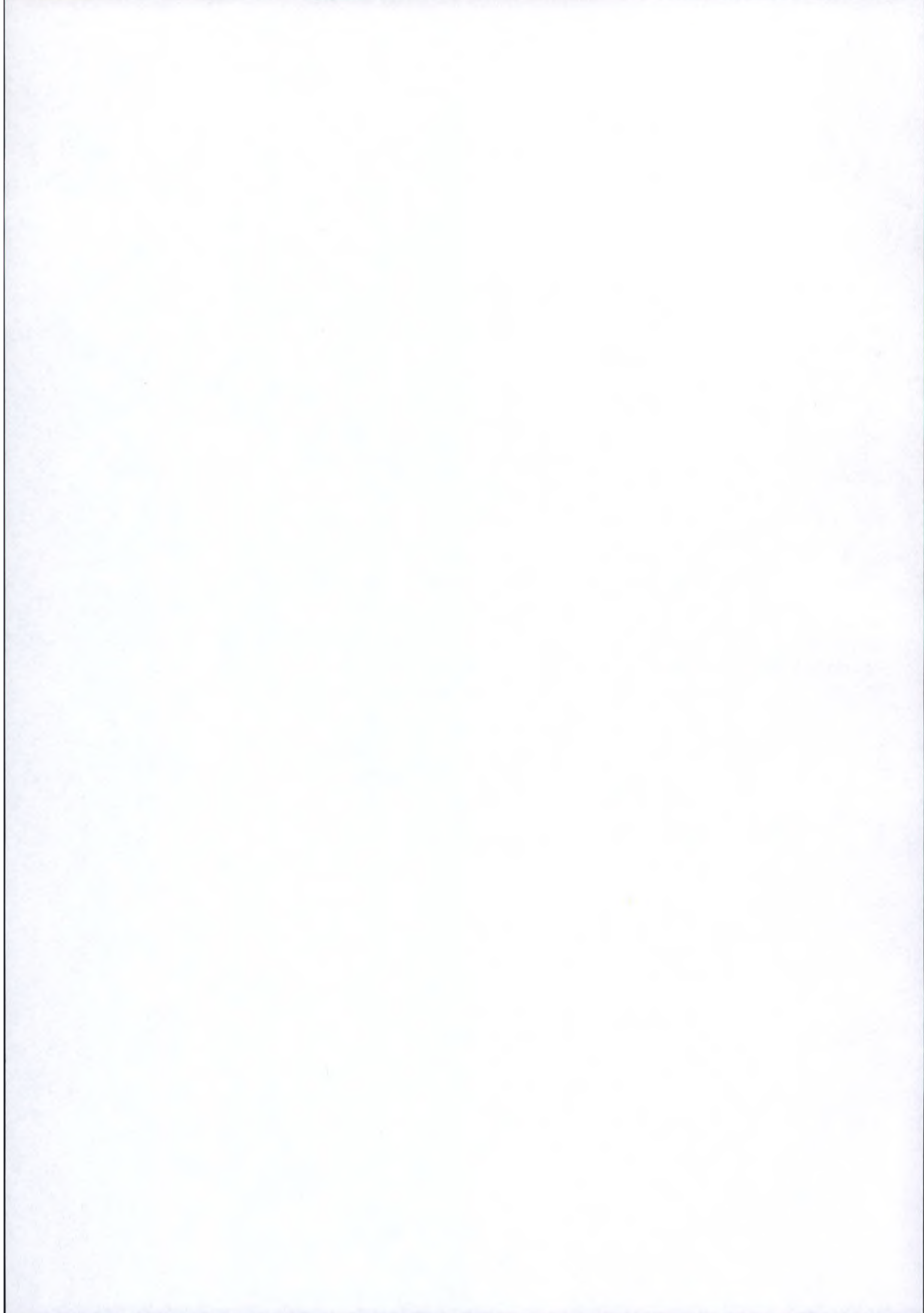
Årene efter reformerne kom til at byde på oliekrise, økonomiske tilbageslag og anden turbulens, men en proces var sat i gang, og den var ikke reversibel. Det er derfor meget dækkende, at både seminaret og denne byplanhistoriske note kom til at bære titlen *Da Danmark blev lavet om*.

- Illustrationerne i noten knytter sig ikke snævert til de enkelte foredrag, men skulle tilsammen give et billede af tiden omkring de store reformer: Hvordan så virkeligheden ud dengang, og hvilke fremtidsbilleder søgte man at danne sig?

Og så bør det måske for en ordens skyld tilføjes, at de lidt uhøjtidelige kommentarer til illustrationerne helt står for redaktørens egen regning.

Elith Juul Møller

Velkomst

*ved Byplanhistorisk Udvalgs formand,
arkitekt Inge Alstrup*

Jeg har glædet mig specielt til at byde velkommen til Seminar nr. 18 i rækken, som afholdes af byplanhistorisk udvalg under Dansk Byplanlaboratorium.

Det har to grunde:

1. Den første er, at disse seminarer er specielle, altid med gode oplevelser og diskussioner.
2. Den anden er mere personlig og hænger sammen med seminarets tema – Da Danmark blev lavet om – kommunalreform og nye planlove.

Lige siden jeg blev medlem af udvalget, har jeg været vildt imponeret over så meget, så detaljeret og så langt tilbage ÆBÆ'erne – de ældre planlæggere – kunne huske, og hvilke underholdende diskussioner, det kunne afføde på møderne.

Med dette seminar – om kommunalreformen fra 1970 og planloven fra 1975 da Danmark blev lavet om, begynder min hukommelse også at kunne være med.

Jeg fik afgang i 1972 lige mellem de to begivenheder og fik kort efter job på Peter Bredsdorffs tegnestue, så fra det tidspunkt er byplanhistorien også en del af min faglige historie, og det gør dette seminar til noget specielt for mig.

Og det er jo netop hvad arbejdet i dette udvalg går ud på:
– at få byplanhistorien fra især det forrige men også dette århundrede regi-

streret, nedskrevet og fortalt af dem, der var med da det skete, og får det gjort mens tid er.

Den række noter der er kommet til i udvalgets levetid, den første note udkom i 1985 og vi nærmer os hastigt nr. 50, er både referater fra de tidligere 17 seminarer og resten er alle mulige byplanemner mellem himmel og jord fra 'Lem præstegård i Vestsalling – betragtninger om børnenes legevirkosomhed' af Max Siegumfeldt til Poul Lyagers nye note om Grønlands planlægning.

Så herfra skal lyde en opfordring til Jer og andre I kommer i tanke om, som måtte ligge inde med en beretning med relation til eller som en del af planlægningsprocessen om at komme i gang med at huske og få det skrevet ned.

Vi har i udvalget muligheden for at få trykt noterne med uvurderlig støtte fra forskellige side, men især fra Dreyers Fond, som har støttet os generøst gennem alle årene.

Jeg håber det bliver et godt seminar med herlige diskussioner, rigtig hjertelig velkommen.

Inden jeg giver ordet til Hans Kristensen, som både har lagt hus til dagen og lovet at styre os igennem seminaret, vil jeg benytte lejligheden til at takke min forgænger på formandsposten, Kirsten Andersen, som alle jo kender, for hendes store og heldigvis stadig entusiastiske indsats i udvalget.

Hvordan så virkeligheden ud i 1960'erne? Om behovet for kommunalreform og planlovreform ved fhv. stiftamtmand Henning Strøm

· Henning Strøm, f. 1925, tidl. stiftsamtmand og tidl. departementschef, cand. jur. 1950. Sekretær i Indenrigsministeriet 1950, udstationeret t. Esbjerg Kommune 1955-57, fuldmægtig 1961, ekspeditionssekretær 1965, fg. kontorchef 1966, dep.chef i Boligministeriet 1969, stiftsamtmand f. Københavns Stift og statsamtmand f. Københavns Amt 1981-94, særl. rådgiver i Indenrigsministeriet 1994-95. Sekretær f. Kommunalløvscommissionen, medl. af Indlemmelsesnævnet, Kommunalreformkommissionen, Landsplanudvalget, Gymnasieplanfordelingsudvalget mm. Desuden talrige faglige hverv, herunder medl. af Statens Administrationsråd og Hovedstadsreformudvalget, af bestyrelsen for SBI mm. Undervisnings- og censorvirksomhed, bl.a. ved Handelshøjskolen, fagleder ved Danmarks Forvaltningshøjskole og censor v. Århus Universitet. Har udarbejdet en række betænkninger, redegørelser og lærebøger om kommunale forhold mm.

Jeg er den eneste nulevende af det hold, der startede arbejdet med kommunalreformen. Det giver jo en vis frihed i fremstillingen.

Kommunalreformen havde tre elementer: Der var spørgsmålet om den kommunale inddeling, der var opgavefordelingen, og der var byrdefordelingen, og jeg vil her holde mig til det første – den kommunale inddeling.

Kort fortalt blev slutresultatet, at 1388 kommuner ved sammenlægninger blev reduceret til 275, og så plejer man at sige, at 25 amter blev til 14. Det er ikke helt korrekt, for da de fleste købstæder også havde de funktioner, der var tillagt amterne, var der faktisk tale om, at 108 enheder – 25 amter og 83 købstæder – blev til 14 nye amter.

Hvordan var det overhovedet muligt at nå et resultat, der – bortset fra Bornholm – består uændret i dag? Lad det være sagt straks, at resultatet ikke var noget kunstværk. Vi fik mange pæne, velafgrænsede kommuner ud af det, men der var også en del, der ikke faldt rigtigt på plads, som fx det, Kristian

Larsen kalder 'pølsekommunerne', men udgangspunktet var også en mængde forskellige kommunetyper. Der var 1300 sognekommuner, 86 købstæder samt København og Frederiksberg. Sognekommunerne var meget forskellige – der var ganske små landkommuner, stationsbykommuner med bymæssigt præg og der var forstæder omkring de fleste købstæder. Viby ved Århus var den største med knap 20.000 indbyggere. Også købstæderne var vidt forskellige, fra storbykommuner som Århus og ned til fx Nibe, Præstø og Nysted, der var mindre end de største af stationsbyerne. Amterne var ligeledes meget forskellige – fra næsten rene landbrugsamter til bymæssigt prægede amter som Århus amt.

En af virkningerne af dette brogede mønster var, at det lokale selvstyre var reduceret, hvilket irriterede kommunalpolitikere stærkt. En af de centrale skikkelser var her borgmester Willy Sørensen, Vejle.

Der var gennem årene sket nogle mindre justeringer, enkelte stationsbyer

Bornholm

Før kommunalreformen var Bornholm inddelt i 6 købstadkommuner og 16 sognekommuner. Købstæderne var små, og sognekommunerne havde hver for sig nogle få hundrede indbyggere. Med reformen opstod i alt 5 arealmæssigt noget større kommuner, men også denne inddeling er nu historie. I dag udgør hele øen én regionskommune. (Kort fra Danmarks Statistik: Folke- og bolig-tællingen 1970)

Velkomst

*ved Byplanhistorisk Udvalgs formand,
arkitekt Inge Alstrup*

Jeg har glædet mig specielt til at byde velkommen til Seminar nr. 18 i rækken, som afholdes af byplanhistorisk udvalg under Dansk Byplanlaboratorium.

Det har to grunde:

1. Den første er, at disse seminarer er specielle, altid med gode oplevelser og diskussioner.
2. Den anden er mere personlig og hænger sammen med seminarets tema – Da Danmark blev lavet om – kommunalreform og nye planlove.

Lige siden jeg blev medlem af udvalget, har jeg været vildt imponeret over så meget, så detaljeret og så langt tilbage ÆBÆ'erne – de ældre planlæggere – kunne huske, og hvilke underholdende diskussioner, det kunne afføde på møderne.

Med dette seminar – om kommunalreformen fra 1970 og planloven fra 1975 da Danmark blev lavet om, begynder min hukommelse også at kunne være med.

Jeg fik afgang i 1972 lige mellem de to begivenheder og fik kort efter job på Peter Bredsdorffs tegnestue, så fra det tidspunkt er byplanhistorien også en del af min faglige historie, og det gør dette seminar til noget specielt for mig.

Og det er jo netop hvad arbejdet i dette udvalg går ud på:
– at få byplanhistorien fra især det forrige men også dette århundrede regi-

streret, nedskrevet og fortalt af dem, der var med da det skete, og får det gjort mens tid er.

Den række noter der er kommet til i udvalgets levetid, den første note udkom i 1985 og vi nærmer os hastigt nr. 50, er både referater fra de tidligere 17 seminarer og resten er alle mulige byplanemner mellem himmel og jord fra 'Lem præstegård i Vestsalling – betragtninger om børnenes legevirkosomhed' af Max Siegumfeldt til Poul Lyagers nye note om Grønlands planlægning.

Så herfra skal lyde en opfordring til Jer og andre I kommer i tanke om, som måtte ligge inde med en beretning med relation til eller som en del af planlægningsprocessen om at komme i gang med at huske og få det skrevet ned.

Vi har i udvalget muligheden for at få trykt noterne med uvurderlig støtte fra forskellige side, men især fra Dreyers Fond, som har støttet os generøst gennem alle årene.

Jeg håber det bliver et godt seminar med herlige diskussioner, rigtig hjertelig velkommen.

Inden jeg giver ordet til Hans Kristensen, som både har lagt hus til dagen og lovet at styre os igennem seminaret, vil jeg benytte lejligheden til at takke min forgænger på formandsposten, Kirsten Andersen, som alle jo kender, for hendes store og heldigvis stadig entusiastiske indsats i udvalget.

Hvordan så virkeligheden ud i 1960'erne? Om behovet for kommunalreform og planlovreform ved fhv. stiftamtmand Henning Strøm

· Henning Strøm, f. 1925, tidl. stiftsamtmand og tidl. departementschef, cand. jur. 1950. Sekretær i Indenrigsministeriet 1950, udstationeret t. Esbjerg Kommune 1955-57, fuldmægtig 1961, ekspeditionssekretær 1965, fg. kontorchef 1966, dep.chef i Boligministeriet 1969, stiftsamtmand f. Københavns Stift og statsamtmand f. Københavns Amt 1981-94, særl. rådgiver i Indenrigsministeriet 1994-95. Sekretær f. Kommunalløvskommissionen, medl. af Indlemmelsesnævnet, Kommunalreformkommissionen, Landsplanudvalget, Gymnasieplansfordelingsudvalget mm. Desuden talrige faglige hverv, herunder medl. af Statens Administrationsråd og Hovedstadsreformudvalget, af bestyrelsen for SBI mm. Undervisnings- og censorvirksomhed, bl.a. ved Handelshøjskolen, fagleder ved Danmarks Forvaltningshøjskole og censor v. Århus Universitet. Har udarbejdet en række betænkninger, redegørelser og lærebøger om kommunale forhold mm.

Jeg er den eneste nulevende af det hold, der startede arbejdet med kommunalreformen. Det giver jo en vis frihed i fremstillingen.

Kommunalreformen havde tre elementer: Der var spørgsmålet om den kommunale inddeling, der var opgavefordelingen, og der var byrdefordelingen, og jeg vil her holde mig til det første – den kommunale inddeling.

Kort fortalt blev slutresultatet, at 1388 kommuner ved sammenlægninger blev reduceret til 275, og så plejer man at sige, at 25 amter blev til 14. Det er ikke helt korrekt, for da de fleste købstæder også havde de funktioner, der var tillagt amterne, var der faktisk tale om, at 108 enheder – 25 amter og 83 købstæder – blev til 14 nye amter.

Hvordan var det overhovedet muligt at nå et resultat, der – bortset fra Bornholm – består uændret i dag? Lad det være sagt straks, at resultatet ikke var noget kunstværk. Vi fik mange pæne, velafgrænsede kommuner ud af det, men der var også en del, der ikke faldt rigtigt på plads, som fx det, Kristian

Larsen kalder 'pøsekommunerne', men udgangspunktet var også en mængde forskellige kommunetyper. Der var 1300 sognekommuner, 86 købstæder samt København og Frederiksberg. Sognekommunerne var meget forskellige – der var ganske små landkommuner, stationsbykommuner med bymæssigt præg og der var forstæder omkring de fleste købstæder. Viby ved Århus var den største med knap 20.000 indbyggere. Også købstæderne var vidt forskellige, fra storbykommuner som Århus og ned til fx Nibe, Præstø og Nysted, der var mindre end de største af stationsbyerne. Amterne var ligeledes meget forskellige – fra næsten rene landbrugsamter til bymæssigt prægede amter som Århus amt.

En af virkningerne af dette brogede mønster var, at det lokale selvstyre var reduceret, hvilket irriterede kommunalpolitikere stærkt. En af de centrale skikkelser var her borgmester Willy Sørensen, Vejle.

Der var gennem årene sket nogle mindre justeringer, enkelte stationsbyer

Bornholm

Før kommunalreformen var Bornholm inddelt i 6 købstadkommuner og 16 sognekommuner. Købstæderne var små, og sognekommunerne havde hver for sig nogle få hundrede indbyggere. Med reformen opstod i alt 5 arealmæssigt noget større kommuner, men også denne inddeling er nu historie. I dag udgør hele øen én regionskommune. (Kort fra Danmarks Statistik: Folke- og bolig-tællingen 1970)

var blevet købstæder med Skjern som den sidste i rækken, men en samlet reform var tiltrængt. Derfor blev der i 1959 nedsat en kommunallovskommission med det sigte at få skabt én kommunallov med ensartede regler for de forskellige kommunetyper i landet. I en bisætning blev det nævnt, at kommissionen også skulle se lidt på den kommunale inddeling.

Hvor skulle man begynde? Hovedstadsområdet var ikke fristende, for her havde en hovedstadskommission allerede forsøgt sig. Den arbejdede fra 1939 til 1948 – blot for at opleve, at Aksel Møller som nytilltrådt indenrigs- og boligminister i 1950 lagde kommissionens betænkning til side.

Århus Kommune ville gerne lægge for, men det var heller ikke fristende, for også i dette storbyområde med de mange modstridende interesser mellem Århus og forstæderne kunne man let lide skibbrud. Derfor besluttede Zeuthen, departementschefen, at man skulle springe over, hvor gærdet var lavest og begynde med det mindste og letteste problem, sognekommunernes størrelse. Så kunne man øve sig på det og være passende rustet, når man nåede frem til de tungere opgaver. Vi begyndte med en undersøgelse af Præstø Amt og fortsatte siden med Randers og Ribe Amter.

Præstø-undersøgelsen gav et billede af de eksisterende samarbejder mellem kommunerne. Med udgangspunkt i det etablerede samarbejde tegnede vi en Præstø-skitse, og det viste sig, at fire kommuner var parat til en sammenlægning svarende til skitsen. Det kom lidt bag på os, men kommissionen gik med til det, fordi man dermed fik et forsøg, hvor man kunne studere virkningerne i

praksis – og snart fulgte flere kommuner med, ganske frivilligt. Det kunne altså lade sig gøre!

Byernes problemer blev taget op med Vejle-området som model, og sekretariatet arbejdede sammen med den kommitterede og byudviklingsudvalget i undersøgelsen. Bysamfundet bestod af købstaden og fire forstadskommuner. Skulle man sikre bysamfundet rimelige planlægnings- og udviklingsmuligheder, måtte løsningen være 'ét bysamfund = én kommune'. Hvis det gennemførtes ved indlemmelse af forstæderne, ville det betyde en væsentlig svækkelse af amtet. Det krævede en afklaring af forholdet mellem amtskommune og købstæderne.

Herefter kom Fyns-undersøgelsen, der pegede på, at de 13 enheder – omfattende 3 amtskommuner og 10 købstæder – burde blive til én amtskommune. Det udløste som forventet et ramaskrig. Modellen blev døbt 'Boghve-

Landdistrikterne svækkedes

Selv i de store byers omegn kunne man finde sognekommuner med kun 2-300 indbyggere, men her var der dog i almindelighed en vis tilvækst. I landets yderkanter var sognekommunerne både små og typisk med vigende folketal. Det gav ikke basis for at ansætte kommunale medarbejdere – sognerådet måtte klare hele arbejdet selv, og kommunekontoret bestod nogle steder blot af et skrivebord i sognerådsformandens kvistværrelse. Men mængden af cirkulærer og opgavetyper var ikke meget mindre end i den store købstad med det velbemandede rådhus. Tabellen viser udviklingen i en række kommuner i Thisted amtsrådsreds fra 1965 til 1967.

(Statistisk Årbog 1968)

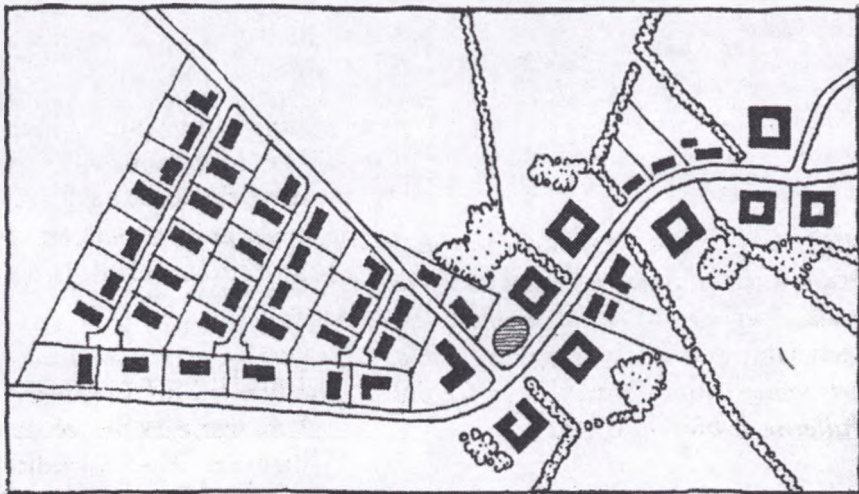
	27. september 1965		1. juli 1967
	Folketal	Antal husstande	Register-folketal
	1	2	3
37. Nørhå	635	194	644
38. Scjerslev-Ejerslev-Jordsby	1 612	497	1 587
39. Sennels	902	253	907
40. Sjerring-Torsted	1 635	477	1 596
41. Skinnerup	307	88	303
42. Skjoldborg-Kallerup	854	254	852
43. Skyum-Hørdum	1 748	555	1 714
44. Snedsted	2 031	661	2 006
45. Solbjerg-Sundby Mors	1 313	428	1 319
46. Sønderbjerg-Odby	1 139	343	1 125
47. Sønderhå-Hørsted	645	190	606
48. Thisted landsogn	1 860	613	1 930
49. Tilsted	1 124	323	1 188
50. Torup-Klim	1 590	475	1 575
51. Tæbring-Ovtrup-Rakkeby	989	305	987
52. Tødsø-Erlev	1 502	484	1 570
53. Tømmerby-Lild	1 616	506	1 550
54. Vang	572	179	585
55. Vejerslev-Blistrup	1 115	348	1 073
56. V. Vandet-Ø. Vandet	1 187	359	1 148
57. Vestervig-Agger	2 571	833	2 617
58. Visby-Heltborg	781	229	721
59. Vust	224	71	204
60. Øsles-Vesløs-Arup	1 554	490	1 574
61. Ø. Assels-V. Assels	1 305	413	1 321
62. Østerild	754	237	773

Biler og byspredning

Bilismen slog afgørende igennem i 1960'erne, og dermed fulgte en begyndende byspredning. Med den friere bevægelighed, som bilen gav, valgte mange at bosætte sig ude i landdistrikterne, hvor byggegrundene var billige. Der lå ikke megen planlægning bag denne byvækst – mange landsbyer fik et sløjseformet parcelhusområde føjet til på et mere eller mindre tilfældigt sted, hvor en initiativrig grundejer fandt på at udstykke sin jord.

(Lokalplanlægning i landsbyer. Landsbykommissionen, 1981)

derepublikken Fyn', for en så stærk enhed kunne jo blive en trussel mod staten.

Alle undersøgelser viste, at kommuneinddelingen ikke var fulgt med tiden, og man kan så spørge, om vi ikke står i den samme situation nu igen. Dengang var befolknings- og erhvervsudviklingen foregået uden at sætte sig spor i kommuneinddelingen. Det samme gjaldt udviklingen i kommunernes opgaver mht. skoler, socialvæsen osv. – og planlægningen. Endelig havde tilskudsystemerne umyndiggjort kommunerne. Systemet hvilede på tilskud til de enkelte opgaver – der var fx 85% statsligt tilskud til lærerlønningerne, noget lignende gjaldt det sociale område, vej anlæggene var for en stor del afhængige af vejfondsmidler. Med så høje tilskudsprocenter medførte hele dette tilskudssystem en evig statslig kontrol med kommunernes administration af opgaverne.

Kommissionen afsluttede sit arbejde i 1966. Allerede da havde 400 kommuner deltaget i frivillige sammenlægninger. Senere fulgte en ny runde. Principerne for en ny kommunestruktur blev

nedfældet i en lov, der fastlagde tre mål:

- større kommuner,
- ét bysamfund = én kommune,
- færre, større amter, omfattende både købstæder og amtskommuner.

Ved hjælp af generelle tilskud i stedet for %-tilskud skulle de nye enheder sikres større selvstændighed.

En ny kommission blev nedsat. Den hed kommunalreformkommissionen, men blev populært kaldt 'mordkommissionen' – egentlig lidt misvisende, for en mordkommission plejede jo at opklare forbrydelser, men her mente man, at vi rejste rundt og aflivede kommunerne. Kommissionen skulle i første omgang se på byernes og amternes forhold, hvorimod Folketinget ønskede frivilligheden fortsat på landet. Enkelte steder greb vi dog alligevel ind, og det skabte røre i Folketinget. De fleste steder lykkedes det at skabe rimeligt afgrænsede kommuner, men der var steder, hvor det gik mindre godt. At der dannedes nogle 'pøsekommuner' betragtede vi som en slags krigsomsikringer, for alle ventede, at der ville komme en ny runde i løbet af 1970'erne, hvor man kunne få løst sådanne problemer.

Hvordan lod det sig gøre at gennemføre så omfattende ændringer? Det hænger nok sammen med, at fusioner og lignende større ændringer i samfundsstrukturen var på dagsordenen i disse år. Fusioner var kendt fra slagterier, mejerier, banker, sparekasser o.l., så man stod ikke fremmed over for tankegangen. Også statens planlægning pegede mod ændringer, først med jordlovene, som ganske vist faldt med afstemningen i 1963, men det var med til at berede jordbunden. Det havde også nogen betydning, at Landsplanudvalget

med sine udspil vakte utryghed i kommunerne, med det resultat at kommunerne i stedet valgte at gå med os – på den måde blev Landsplanudvalget ufrivilligt en af vore bedste støtter!

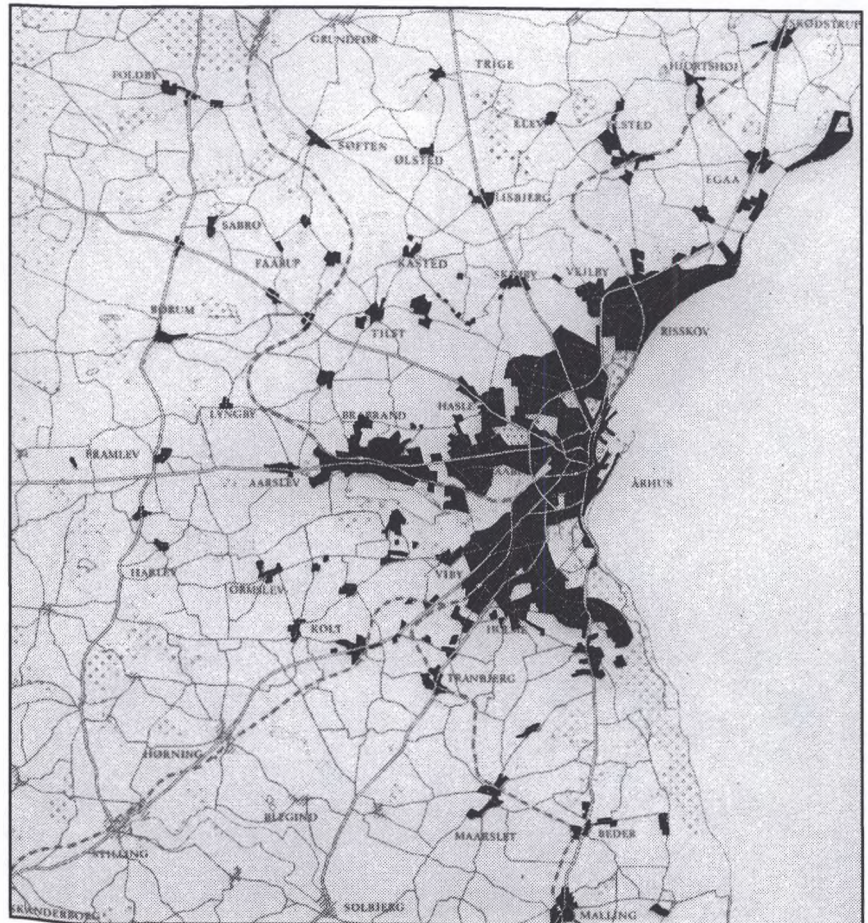
Den 1. april 1970 var kommunalreformen og det nye kommunemønster en kendsgerning – og situationen er næsten uændret i dag. Der har været rumlerier nogle steder, bl.a. på Langeland, Fyn og i Vestjylland, men det meste er gået i sig selv igen. Dog har vi fået sammenlægningen på Bornholm – det var også fremme dengang, men de ville ikke, selv om vi ellers var parat til at fremsætte et specielt Bornholms-lovforslag.

Bør vi ikke se på inddelingen igen nu? Det var som sagt ikke noget kunstværk, der kom ud af det, men det var nyttigt, og vi fik skabt det bedste kommunestyre i Europa. De danske kommuner administrerer i dag en langt større del af den offentlige husholdning end i andre lande – hele to trediedele af samfundskagen forvaltes af kommunerne. Staten styrer samfundsøkonomien gennem frivillige aftaler med de kommunale organisationer. Udlændin-

ge, der får det danske system beskrevet, kan slet ikke forstå, at landets økonomi kan baseres på frivillige aftaler mellem staten og kommunerne. Men det sker ret problemfrit. Hele systemet forudsætter dog, at kommunerne retter sig efter statens overordnede økonomiske planlægning. Det må Brixtofte se at få lært.

Urban sprawl

Det engelske udtryk 'urban sprawl' giver et malende udtryk for den byspredning, der får landkortet til at ligne resultatet af en eksploderet fyldepen. Spredningen var tydeligst omkring de store byer. Da byggermarkedet blev overophedet i 1960'erne, blev der indført et byggestop i byerne og den nærmeste omegn, men det fik blot byggeriet til at flytte til de mindre byer, der lå lige uden for byggestopgrænsen. Således fik man utilsigtet sat yderligere gang i spredningen. (Byarealet 1963. Egnspan for Årbuseggen 1966)

De politiske forudsætninger for planlovreformen ved fhv. miljøminister Holger Hansen

· Holger Hansen, f. 1929, fhv. miljøminister og minister for Grønland, fhv. universitetslektor, lic. jur., gårdejer. Miljøminister og minister f. Grønland 1973-75, cand. jur. 1980, lic. jur. 1985, sekretær i Statsministeriet 1980-81 (Mediekommisionen), kandidatstipendiat v. Københavns Universitet 1981, lektor smst. 1986, studieleder ved Det juridiske Fakultet 1994-96. Medl. af Mern sogneråd 1958-70 og af Langebæk kommunalbestyrelse 1970-73. Medl. af Folketinget 1960-77. Talrige politiske og saglige hverv, herunder formand for el. medl. af en række udvalg og kommissioner. Forfatter til Lokalisering. En Bog om Bedre Samsundsplanlægning (1973), Folketingets Stående Udvalg (1985) og Regulering af Fast Ejendom (1993).

Jeg siger tak for indbydelsen til at være med i dag. Det har været en glæde at dukke ned i de gamle folketingstidender fra slutningen af 1960-erne og begyndelsen af halvfjerdserne, som står opmagasineret i kælderen og kun sjældent bliver benyttet.

Indbyderne har givet dagens seminar en – som det siges med ny-dansk jargon – titel 'der vil noget':

'Da Danmark blev lavet om – om kommunalreform og nye planlove.'

Ved genlæsning af folketingstidende blev jeg klar over, at titlen for dagens seminar er dækkende for emnet. Der skete virkelig noget afgørende med dette lovkompleks. Vi vidste da også dengang, at disse nye love ville få stor betydning for den fremtidige udvikling. Vi troede på sagen, men der sad vel også hist og her en frygt for, om dette fintmaskede system nu også ville kunne fungere – uden de alt for store friktioner.

Hvordan gik det til, at et så avanceret lovkompleks kunne gennemføres i folketinget med en så bred tilslutning, som tilfældet var?

Hvad var det for forudsætninger, der var til stede for at skiftende regeringer kunne fastholde sigtet?

De politiske forudsætninger for planreformen

Den stigende aktivitet, der karakteriserede 1960-erne, indebar en hidtil i Danmark uset efterspørgsel efter jord til såvel anlæg som erhvervs- og boligbyggeri, naturligvis med stærkest pres på aktivitet og stigende jord- og byggepriser i landets vækstområder. Det lovgrundlag, der eksisterede var uhensigtsmæssigt og helt utilstrækkeligt til at kunne sikre en nogenlunde styret ud-

vikling. Jordlovsforslagene fra 1964, der var den daværende regerings bud på fremtidige styringsredskaber, blev 'jor-det' af befolkningen, vel fordi regeringen ikke havde forstået, at meget store dele af den brede befolkning ønskede at bo i parcelhuse. At eje sin egen bolig var blevet et mål for befolkningsgrupper, som tidligere ikke havde haft mulighed for eget hus eller lejlighed, og de foreslåede forslag indeholdt elementer, som betragtedes som farlige – netop for den almindelige families ret til eget hus.

Jordlovenes skæbne betød naturligt nok, at der måtte gå nogen tid, før der var courage til at prøve igen, og imens fortsatte den skæve udvikling. Parcelhuskvartererne skød op, og sommerhuse trængte frem både her og der. Men forståelsen for, at noget måtte gøres, bredte sig – også i folketinget, hvor der sad tunge kommunalpolitikere fra alle de store partier. – Det var før Socialdemokratiet gennemførte den tossedede regel om, at borgmestre ikke måtte sidde i folketinget.

Den afgørende forudsætning for at gennemføre nye regler var altså til stede: Folketingets forståelse for, at hvis man ville styre den hidsige udvikling og undgå de katastrofer, man kunne se i mange andre lande – især sydpå, måtte man handle.

Loven om By- og Landzoner var den første og helt afgørende brik. Det blev – typisk nok – den borgerlige KVR-regering, der lagde ryg til diskussionen om, hvorvidt der skulle kunne lægges hindringer i vejen for den landmand, der fra arilds tid havde haft ret til at bygge sig et hus på sin egen jord, eller lade sin mekanikersøn indrette autoværksted og bilhandel i familiens nu tomme staldbygninger.

Diskussionen var ikke altid let. Hvordan forklare en ældre gårdejer, at han nu ikke længere bare kunne bygge sig et hus med havudsigt på bakken uden for landsbyen, eller tage sine avlsbygninger i brug til industri, som netop i de år overtog landbrugets stilling som landets mest betydningsfulde erhverv?

Zone-bestemmelserne var og er et kraftigt indgreb i ejendomsretten.

Det gik, takket være forståelse for planlægningens nødvendighed. Jeg sender her en venlig tanke til Venstres Aksel Kristensen, som på utallige møder manede os yngre politikere til at begribe, at et moderne industrisamfund ikke kunne opbygges uden planlægning, og at planlægning også var nødvendig for at man kunne beskytte det åbne land, og altså også landbrugserhvervet.

By- og landzonenloven kom i hus, stemt igennem folketinget af de borgerlige partier, takket være at kloge mennesker forstod, at løsenet kunne være at betale erstatning til dem, der med lovens regler blev afskåret fra en 'rimelig og forsvarlig udnyttelse af ejendommen'. Bureaucrati javel, men ulejligheden og prisen værd. Sært nok, – eller det var måske netop en typisk oppositionshandling, valgte Socialdemokratiet, SF og VS at undlade at stemme.

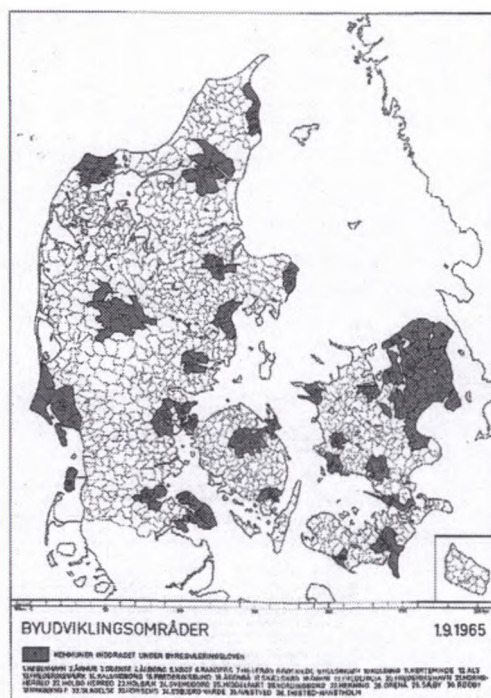
Med By- og Landzonenloven af 1969 var grundstenen til planreformen lagt

Det socialdemokratiske regeringsforslag til næste etape: Lov om Lands- og Regionplanlægning skabte ikke de store vanskeligheder ved lovforslagets behandling i Tinget. Alle anerkendte forslaget metodeoplæg til, hvordan den regionale planlægning kunne tilrettelægges, herunder samspillet i processen

mellem kommuner, amt og stat. Og med vedtagelse af reglerne om regionplanlægning havde folketinget i realiteten accepteret ideen hos planlæggerne: At plansystemet skulle hænge sammen fra øverst til nederst. Nu udestod herefter udmøntningen på det kommunale område.

Men det helt overordnede problem forblev uløst: Landsplanen!

Ved i dag at se tilbage kan det undre, at regeringen og folketinget veg tilbage for denne opgave. Fra min egen ordførertale dengang kan jeg huske min efterlysning netop af sådanne initiativer. Venstres ideer om decentralisering – som var forudsætningen for partiets varme interesse i arbejdet med denne lovgivning – havde sammenhæng med partiets ønske om en 'ligelig udvikling i landet' – som vi formulerede det, og som det da også kom med i lovttekstens § 1.

Røde pletter på landkortet

Byreguleringsloven fra 1949 med dens bestemmelser om inder-, mellem- og yderzoner tog fra begyndelsen kun sigte på Københavnsejnen og de tre provinshovedstæder, men trinvis kom der senere byudviklingsplaner for mange andre vækstområder ud over landet. Byudviklingsområderne gav en del røde pletter på landkortet, men i den arealmæssigt største del af landet kunne man stadig udstykke og bygge omtrent hvor man havde lyst. (Vejledning i dispositionsplanarbejde 1966)

Men vi fulgte ikke sagen op. Havde vel ikke kræfter eller ideer hertil, og denne del af landsplanlægningen er ej heller siden blevet forsøgt udmøntet i noget, der kunne ligne en egentlig landsplan. Regering og folketing har klaret sig med ad hoc-løsninger, og – indrømmet af een, der forlod folketinget i 1977, – ikke uden dristighed.

Eksemplerne er åbenbare: Naturgasnet, Storebælts- og Øresundsbro og Citybanen i København.

Om Danmark havde været lykkeligere, hvis politikerne for 30 år siden havde villet og kunnet enes om en landsplan, tør jeg ikke give noget bud på. De tiltag, der har været til at lægge en overordnet styring op i særlige regeringsudvalg, har vistnok heller ikke på noget tidspunkt været en succes.

Det var lands- og regionplanforslagets bestemmelser om decentralisering, der var forudsætningen for den enige tilslutning til loven, der vedtoges eenstemmigt d. 6. juni 1973. Den ængstelse, der i nogle kredse var for, at lovens bestemmelser om udstedelse af landsplandirektiver skulle blive misbrugt, har vist sig at være ubegrundet. Efter min opfattelse har regeringerne i nogle tilfælde været *for* forsigtige med at benytte denne mulighed for at skære egenem decentrale myndigheders diskussion om helt overordnede formål.

Kommuneplanlægning

Ved min – alt for korte – periode i miljøministeriet blev arbejdet med kommuneplanlægningen det tungeste, men også det mest inspirerende arbejde.

Hvad var da den politiske baggrund for gennemførelsen af en så kompliceret og gennemgribende lovgivning?

Naturligvis det ovenfor skitserede

pres på anlægs- og byggesektorerne, men herudover det simple faktum, at de folkevalgte kommunalpolitikere med det dagældende mangelfulde regelsæt var henvist til at arbejde med et for de fleste komplet uigennemsigtigt og uoverskueligt regelsystem. Alene antallet og forskelligheden af regler og plantyper var nok til at få selv vakse kommunalpolitikere til at føle afmægtighed. Forenkling i sig selv var ønskværdig.

Det statslige 'herredømme' over byplanlægningen med besøg i kommunerne af Den kommitterede i byplansager, følte utåleligt og nedværdigende. De nu større og mere selvbevidste kommuner mente nok at kunne selv, og alle de mange mindre kommuner havde allerede i den første valgperiode efter kommunalreformen i 1970 skaffet sig i det mindste nogen teknisk bistand.

Presset fra offentligheden for mere åbenhed i planlægningen var stigende.

Der var åbenbare behov for enklere og klarere regler, (hvis) – eller når – vi ønskede en stærkere styring, der *ville* indebære indskrænkninger i grundejernes rettigheder. Altså måtte borgernes retssikkerhed i systemet sikres.

Disse var for mig de vigtigste begrundelser for at fremme det udkast, der lå i administrationen, da jeg pludselig sad i stolen – efter det frygtelige folketingsvalg i december 1973.

Ville det nu være muligt at komme igennem med noget fornuftigt i det meget splittede folketing med 10 partier, hvor halvdelen af medlemmerne var ganske nye i politik?

Hvilke udspil ville jeg komme til at stå over for fra det 'system', som vi – vel nok med rette – troede var meget tæt på socialdemokratiske planlæg-

ningstanker? Jeg skal blot nævne de mange gentagne socialdemokratiske forslag om ekspropriation til boligformål og den almindeligt kendte socialdemokratiske forkærlighed for det, de kaldte boligbevægelsen. Jeg skal blot nævne eet eksempel netop fra denne periode: Urban Hansens ønske om bygning af 25.000 boliger på Amager Fælled, som det med hjælp fra venstrefløjen lykkedes at stoppe i 1974.

Hvordan skulle sagen gribes an over for mine egne og de partier der kunne påregnes at ville støtte en planlægningspolitik – uden beton? Med i denne gruppe kunne jeg – besynderligt nok – henregne partier på venstrefløjen, med hvem jeg i denne periode havde et fortræffeligt samarbejde.

Jeg vidste, at forenkling altid havde været en god term i Venstreøren.

Kunne vi foreslå et overskueligt plansystem, uden ekspropriationsbestemmelser?

Kunne vi erstatte eller undvære de i mange kommunale kredse forkætrede byudviklingsudvalg? Planlægningsudvalget for Køge Bugt var – i hvert fald uden for hovedstadsområdet – en besynderlig gevækst. Kunne vi afskaffe de i landdistrikterne så udskældte fredningsplanudvalg?

Kunne vi fjerne den statslige godkendelse af den lokale planlægning, og give muligheder for offentlighed før en planvedtagelse, men fastholde det endelige ansvar hos kommunalbestyrelsen?

Det gik jo, som bekendt, takket være det embedsværk, der gjorde det tunge arbejde. Jeg nikker tak til Bendt Andersen som ankermanden, der forstod de politiske forudsætninger, der måtte imødekommes, hvis arbejdet skulle lyk-

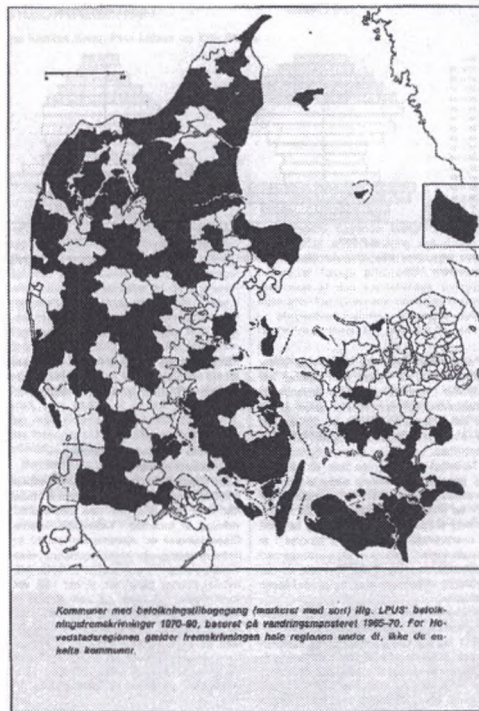
kes.

Det gjorde det, og uanset de utallige ændringer, der i de forløbne mange år er indskrevet i lovene, står reformens hovedidé urørt og stærkt efter 30 år.

Forudsætningerne for folketingets mod til at gennemføre et sådant langt-rækkende lovkompleks, og at fastholde linjen stort set uændret til i dag: Et eminent forarbejde, inklusiv den lange høringsperiode og de mange kommunale 'studiekredse'.

Vi trådte da forkert på nogle områder, men ikke i hovedlinjerne.

Som aktør dengang ser jeg tilbage på arbejdet med glæde – og også lidt stolthed. Det var vist ganske godt lovgivningsarbejde.

Det skæve Danmark

Uden for vækstområderne så det sort ud – her gik folketallet tilbage. I 1960'erne var det store dele af landet, der mistede både beboere og service. Begrebet 'Det skæve Danmark' er dukket op i debatten mange gange gennem årene, og også i dag er det aktuelt: Det er stort set de samme kommuner som for 40 år siden, der lades tilbage i udviklingskapløbet. (Kommuner med befolknings-tilbagegang, LPUS, Byplan 140, nr. 4/1972)

Planlovenes tilblivelse.

De tre etaper: Zoneloven, lands- og regionplanlovene, kommuneplanloven
ved fhv. nævnsformand Bendt Andersen

· Bendt Andersen, f. 1925, fhv. nævnsformand, cand. jur. 1951. Inspektør i Prisdirektoratet 1948-52, ans. i Boligministeriet 1952, kontorchef 1969, i Miljøministeriet 1973, formand f. Overfredningsnævnet 1976-93, formand f. Naturklagenævnet 1992-95, formand f. Strandbeskyttelsekommissionen 1995-2002, adj. professor i miljøret v. Århus Universitet 1995-2000. Desuden talrige faglige hverv mv., herunder medlem af Dansk Byplanlaboratoriums bestyrelse 1970-76. Forfatter til Byggeret (1965) og Kommuneplanloven med kommentarer (1976), medforfatter til Fast Ejendoms Regulering (1967) og Dansk Miljøret (1977-).

Påpegede til indledning, at erindringen er skrøbelig og at alt dette ligger langt tilbage – mere end 30 år.

Før planlovreformerne oplevede man jo jordlovene, der blev nedstemt i 1963. Og hvorledes dette belastede embedsapparatet med mange tanker.

Der kom Landsplanudvalg med repræsentanter fra 13 ministerier. Som udarbejdede Zoneplanen i 1962.

Oprindeligt tænkte man sig en samlet lov om fysisk planlægning, og man nedsatte et udvalg med mere end 20 medlemmer, som førte til mange mindretalsudtalelser og forbehold. Så denne metode var uanvendelig og forgæves.

I 1967 nedsatte syv ministre så et planlægningsudvalg, især med det formål at koordinere den statslige planlægning.

Man så især to problemer:

- 1) Nødvendigheden af regionplanlægning,
- 2) Løsning af det åbne lands problemer.

Det blev ikke lettere af, at man fik tre socialdemokratiske boligministre

(som var fagministrene dengang), som ikke var planlægningsinteresserede.

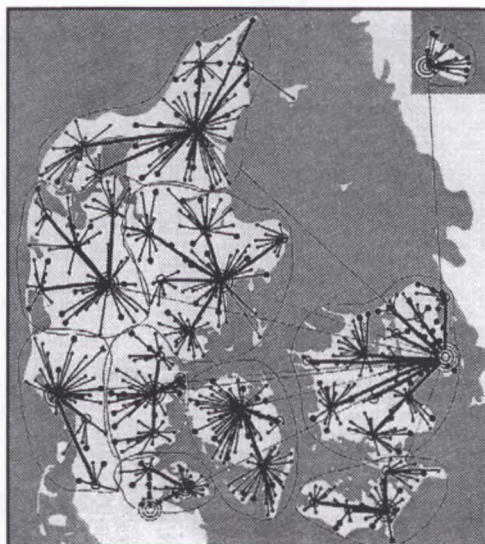
Først i 1967 kom Bendt Andersen ind i arbejdet, og var mest optaget af det åbne lands problemer. Først kom VKR-regeringens forslag til by- og landzone-loven (uden høringer og med kun få underhåndskontakter), med de politisk nødvendige erstatningsbestemmelser.

Dernæst tog EF-forudsætningslovene et års tid (dvs. lovene om sommerhuse, råstoffer mm.). Dertil kom Perspektivplanredegørelsen (ved Erik Ib Schmidt, Vagn Rud Nielsen, Erling Jørgensen m.fl.). Heri blev opstillet to modeller for en regionplanlægning (med en emneliste, bindinger mv.) og overvejelser om hvorvidt den skulle være aktiv eller passiv – dvs. en sammenskrivning af kommuneplaner eller med aktivt udfarende amter. Forslaget blev meget forsigtigt fremlagt af embedsmændene på byplanmøder – boligminister Hastrup var ikke synderlig interesseret. Vagn Rud Nielsen og Bendt Andersen var indstillet på en aktiv

Fremtidsfantasier 1

Sidst i 1950'erne sprang den økonomiske vækst i gang næsten fra dag til dag. Det fik planlæggerne til at tænke store tanker. Erik Kaufmann spillede i 1959 ud i 'Byplan' med artiklen 'En landsplan-hypotese', illustreret med en principskitse til landets inddeling i regioner eller byforbund. Skitsen blev berømt under navnet 'Stjernebyskitse', og dens fremkomst gav anledning til en række andre forslag.

(Erik Kaufmanns stjernebyskitse 1959, Byplan 63, s. 127)

regionplanlægning.

Så blev Hovedstadsrådet dannet i 1972 og fik sin særlige regionplanlov. I Hovedstadsområdet blev der tale om en aktiv og stærk (emner, overholdelse) planlægning. Samme år blev der nedsat en planlovsguppe med Bendt Andersen og to-tre medarbejdere. Også denne gruppe ønskede en stærk og aktiv regionplanlægning. Et stort møde blev meget dramatisk: Henning Rasmussen (KL) talte meget højt, og boligminister Helge Nielsen blev ret skræmt.

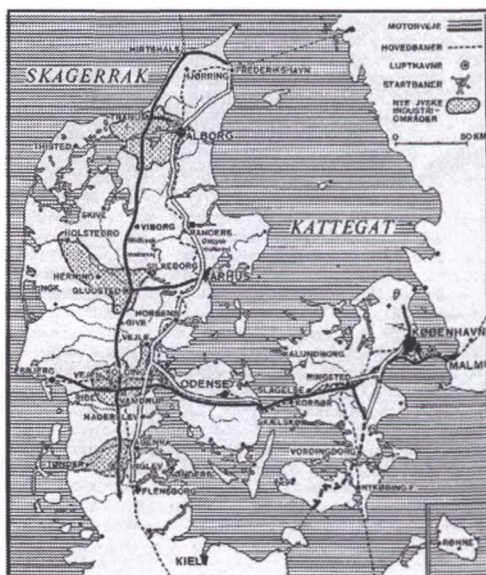
Følgen blev, at der blev fremstillet 18 forskellige lovskitser på kort tid. Men socialdemokratiet var meget splittet, og organisationsinteresser blev presset igennem. Blandt resultaterne var 'call in'-bemyndigelsen og landsplandirektiverne, der efter B.A.s mening er blevet anvendt for lidt. Loven blev vedtaget enstemmigt i 1973.

Senere i 1973 blev miljøministeriet oprettet, med Helge Nielsen som den første minister og Holger Hansen som den næste.

Imens holdt planlovsguppen 'åbent

arbejde' om forberedelsen af kommuneplanloven, dvs. at man tog masser af underhåndskontakter med organisationer og enkeltpersoner med masser af respons – dog nødt til skriftlige! Helge Nielsen gav kun én politisk retningslinje: Størst mulig enighed med alle! Lovforslaget blev bevidst fremlagt før sommerferien. Men KL var besværlig, og som modtræk fik planlovsguppen de 14 kommuneforeninger til at nedsætte studiekredse (over 600 deltagere), som bearbejdede forslaget, hvilket førte til mange ændringer. Loven blev vedtaget i 1975 med kun Fremskridtspartiet imod.

Bendt Andersen forlod boligministeriet i 1976 og håber nu på at høre om, hvad der så skete!

Fremtidsfantasier 2

Mest omtale blandt de mange landsplanudspil fik professor Johs. Humlums skitse, der indeholdt en motorvej på den midtjyske højderyg, store byvækstområder, broer, lufthavne osv. Da Vejdirektoratet på samme tid havde foreslået en østjysk motorvej – den, der findes i dag – opstod den mest omfattende offentlige plandebat, der nogen sinde har udspillet sig i Danmark.

(Skrifter fra Geografisk Institut ved Aarhus Universitet 12, 1961, s. 67)

Paneldebat om formiddagens indlæg

I panelet: Henning Strøm, Holger Hansen

og Bendt Andersen

samt arkitekterne Arne Gaardmand

og Kristian Larsen

Arne Gaardmand: Jeg var afdelingsarkitekt hos Den kommitterede i byplansager under inddelingsreformen og planlovreformen, og vi havde løbende nogle arbejdsgrupper, der spillede meget aktivt sammen med Strøms sekretariat og med Bendt Andersen i de såkaldte kommunemøder. Når Strøm skulle levere oplæg til 'Én by – én kommune'-debatten, leverede Den kommitterede befolkningsstatistik, kortmateriale og den slags. Vi havde desuden repræsentanter i byudviklingsudvalgene, der spillede sammen med reforminddelingsfolkene. Internt hos Den kommitterede foregik debatter på grundlag af betænkninger og andre oplæg om de modeller, man som fysisk planlægger måtte foretrække. Bl.a. havde Strøm og jeg et tilløbsstykke i kommuneforeningerne, hvor Strøm agiterede for 300 kommuner og 14-16 amtskommuner, og jeg agiterede for ca. 75 kommuner – by-oplandskommuner – og få eller slet ingen regioner. På mange punkter tror jeg, vi var enige, men jeg kunne lidt friere sparke ind i debatten. Strøm var mere bundet af de politiske realiteter. Og som sædvanlig, sagde Strøm, var byplanlæggerne for sent ude.

Jeg er ikke dykket ned i historien, men har dog fundet et notat, som Den kommitterede udarbejdede umiddelbart efter, at betænkningen forelå i 1966. Både her og i et foredrag, jeg selv holdt i 1967, kan jeg se, at der hos Den kommitterede var nogenlunde enighed om hovedstrømningerne: At sammenlægningerne var nødvendige. 'Én by – én kommune' blev bakket op af de fysiske planlæggere, men man savnede i udspilene en stillingtagen til de opgaver og dermed til den kompetence, der skal tillægges henholdsvis primærkommuner,

amtskommuner og staten. Og inden man havde nogenlunde klarhed over den diskussion, var det jo svært at vælge model. Skulle det være de mange kommuner, skulle det være de få, skulle man have et amtsled eller skulle det helt afskaffes? Hos Den kommitterede ønskede man mulighed for løbende sammenlægninger og fleksibilitet i den struktur, man måtte ende med.

Det er jo besynderligt – som Strøm havde fat på – at konklusionen i 1970 stadig gælder i dag. Allerede dengang foreslog Den kommitterede, at man måtte finde et system med løbende tilpasning. Vi havde tre modeller hængt op, som vi diskuterede ved adskillige møder: De 300-400 kommuner og 20-25 amtskommuner, 75 kommuner og ingen eller få amter, og alene en kommuneinddeling med 20-25 stærke primærkommuner. Vi tog hele turen igennem.

Den kommitterede var generelt betænkelig ved at decentralisere, fordi kommuneplanerne (der dengang hed dispositionsplaner) nu ikke længere skulle godkendes centralt, men lægges ud til lokal godkendelse kombineret med en call-in bestemmelse. Det kan skyldes, at vi nødigt ville afgive en meget vigtig magt og kompetence, som Den kommitterede sad på, og jeg ved, at nogle af medarbejderne syntes, det var værre end døden.

Men det skyldtes altså også, at vi i den fremtidige kommuneinddeling ønskede stærke primærkommuner, helst de ca. 75 by-oplandskommuner, der i et aktivt samspil med staten stort set var dem, der bestemte den fysisk-økonomiske udvikling i kongeriget. Vi tillagde ikke amtskommunen nogen afgørende potent rolle, hvilket den heller aldrig fik i denne sammenhæng. Det skal man

have med, når man ser på de centrale byplanlægges betæneligheder ved at lægge godkendelsen af kommuneplanerne ud. Man var bange for, at samspillet mellem en aktiv landsplanlægning på den ene side og en stærk kommuneplanlægning på den anden side ville forsvinde. Og det er en debat jeg synes er vigtig at se på i dag.

Skal jeg opsummere forløbet, var der stort set enighed om hovedtrækkene og stor tilslutning fra de fysiske planlægges side til nydannelserne i planlovreformen, fx at regionplanerne skulle begynde med oplæg nedefra, fra kommunerne til regionerne eller amterne. Det at man fik lovfæstet alternativkravet, at regionplanerne skulle starte med skitser og alternative muligheder for amtskommunens udvikling og endelig og ikke mindst stor tilslutning til de nye bestemmelser om offentlighed og borgerdeltagelse. Der var stor samklang i synspunkterne på de mange møder, der blev holdt i hele landet. Den kommitterede havde rigtig nok det ry, at der kom mange kloge mænd og damer fra København og tog mange gode diskussioner. De ville ikke kaldes ind til København, hver gang der skulle være møde. Det var noget der spillede positivt sammen med nydannelserne på planlovsreformen.

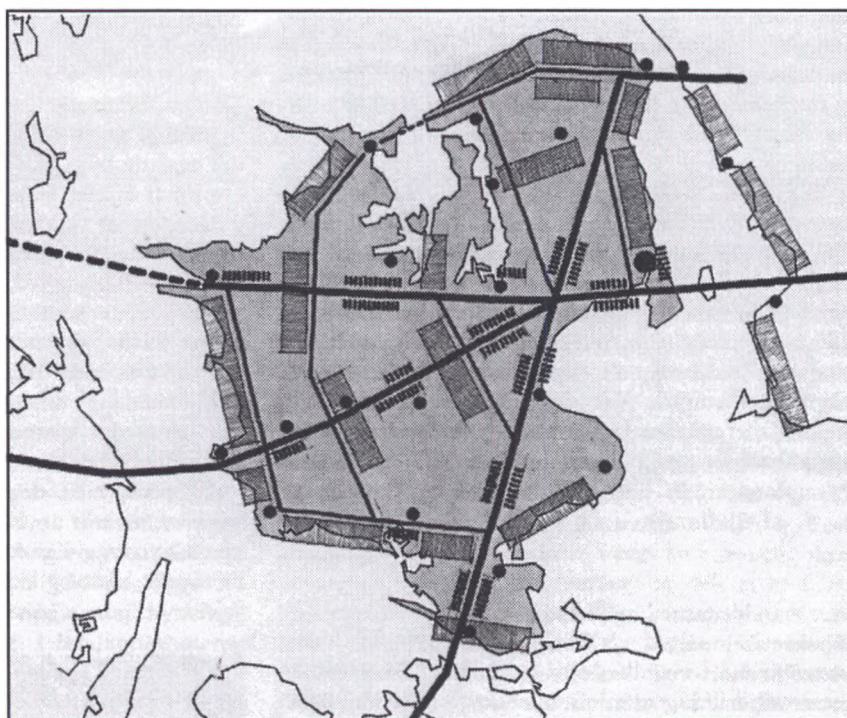
Jeg mener også, det var meget eksklusivt, ekspertstyret med Den kommitterede, men det er en større diskussion, som vi kan vende tilbage til.

Kristian Larsen: At jeg dengang var konsulent under planlovsreformen, var lidt af en smutter. Jeg blev fyret, fordi jeg blandede mig for meget i Københavnsplanlægningen, hvor jeg var ansat. Så konsulent blev jeg tvunget til at være.

Den nordeuropæiske metropol

Hovedstaden ville også være med, og tanken om at økonomisere med arealressourcerne var endnu ikke født. Den græske byplanlægger Constantinos Doxiadis vakte opsigt med sin 'Dyropolis', der ikke ulig en atomar kædereaktion rullede et gigantisk centerbånd ud over Midtjylland. Men de danske planlæggere kunne også bidrage med fremtidsbilleder. Med Poul Lyager som idémand skitseredes en 'Sjællandsby' med trafik- og bybånd, der efterlod landskabet som en række øer mellem de urbaniserede bånd.

(Byplan nr. 63, 1959, s. 121)

Omkring 1960 opstod en græsrodsbevægelse blandt de unge byplanlæggere, heriblandt Arne Gaardmand, Jesper Harvest og mig selv. Det førte til dannelse af foreningen Yngre Byplanlæggere af 1960, hvor alle over 35 år ikke havde adgang. Det skyldtes, at vi ikke havde det helvedes godt med vores chefer. Vi syntes, at de bestemte for meget hen over hovedet på os – de daglige slidere, der lavede planerne. Vi blev kun taget meget lidt med på råd, når der blev lavet politiske aftaler, hvad enten det var i Folketinget, kommunerne eller hvor det nu var. Og det ville vi godt gøre noget ved, og derfor denne forening.

Vi begyndte fra første færd at blande os i Folketingets beslutninger om trafikinvesteringer osv., hvor vi mødte op til udvalgsmøderne og fremlagde tingene på en måde, som cheferne i hvert fald ikke havde fremlagt dem. Det fik, trods alt, en del virkning. Denne græsrodsbevægelse groede sig større og blev til en egentlig byplanlæggerforening, også for dem der var over 35 år, også for cheferne, selv om det medførte nogle få bovlamme år, hvor cheferne sad på os. Men vi kom tilbage, og netop da planlovsreformen kom op, var det de unge der igen sad ved roret i byplanlæggerforeningen.

Og hvordan modtog vi så det, der er blevet præsenteret her i dag? Kommunalreformen var vi selvfølgelig glade for, men: Pøsekommunerne, dem der blev til overs når byerne havde fået deres, det var ikke vores kop te, hverken af trafikmæssige eller pendlermæssige grunde. Pøsekommunerne er de ringformede kommuner, der ligger i oplandsskellene mellem de lidt større byer. Vi var slet ikke glade, da det under

kommuneplanloven gik op for os, at disse pøsekommuner selv skulle lave kommuneplaner og fik meget store beføjelser. Samtidig fik vi amter med meget små beføjelser. Så alt i alt var det lidt af et skrækscenarium: Det var for os ikke så meget de store oplandskommuner, men pøsekommunerne. Den skræk kan man roligt have stadigvæk, specielt når man tænker på, hvad den nye regering nu skal i gang med ude i landkommunerne. Den diskussion har vi til gode.

Hvad byplanlæggerne kunne lide og ikke lide ved kommuneplanloven? Vi var begejstrede for og bakkede op om, også i folketingsudvalget, § 6-redegørelsen. Det at man nu skulle debattere med befolkningen fra kommunens side, fra teknikernes side, og gøre det bredt. Det var voldsomt fint. Vi syntes også, at det var fint, at man i kommuneplanloven faktisk satte ind mod for store tætheder i bykerne og fik en bestemmelse om en maksimal tæthed her, og vi syntes også det var fint, at kommunerne nu skulle lave kommuneplaner. Altså, der blev en planlovspligt, som jo aldrig kom til at virke under byplanloven.

Men noget af det, vi var betænkelige ved, men måske ikke for så meget frem med, det var lokalplan-konceptet. Ikke så meget fordi vi var modstandere af lokalplanerne, tværtimod, men fordi lokalplanpligten blev så omfattende. Det kunne i stedet bare have været en meddelelsespligt. Hvorfor skulle man planlægge for noget, der ikke var værd at planlægge? Vi havde nok i højere grad set, at det var kommuneplanernes rammedel, der blev mere styrende end de var. Sådan at man kunne være blevet sparet for en voldsom bunke helt tomme

planer. Men det blev vi altså ikke.

Og nu glider vi over til det negative: Noget af det, vi faktisk var meget sure over, var at der i den nye lov kun kunne ankes over retlige spørgsmål, dvs. at planernes indhold, og det er jo det der er sjov, det kunne man ikke klage over. Men man kunne klage over alle mulige mere eller mindre idiotiske formelle overtrædelser af reglerne. Og det blev specielt helt galt i lokalplanerne, som for det meste var rasende tomme. Og her styrtede folk sig jo over den eneste ankemulighed, de havde, nemlig over det tomme juristeri i planerne. Den skræk for det tomme juristeri, den har vi stadig – og med fuld ret.

Bendt Andersen: Hvis det var muligt at klage over indholdet, ville det i realiteten blive ministeriets embedsmænd, der havde afgørelsen. Det ville være uacceptabelt. Det er langt bedre, at lokal utilfredshed med planlægningen ordnes lokalpolitisk, dvs. ved kommunalvalgene.

Arne Gaardmand: Enig med Bendt Andersen. Den kommitterede og den alfarlige arbejdsform var blevet forældet, men i stedet burde der være skabt en mere aktiv landsplanlægning i dialog med kommunerne. Nu må vi nøjes med lovens besked om, hvordan processen styres, ikke om dens indhold.

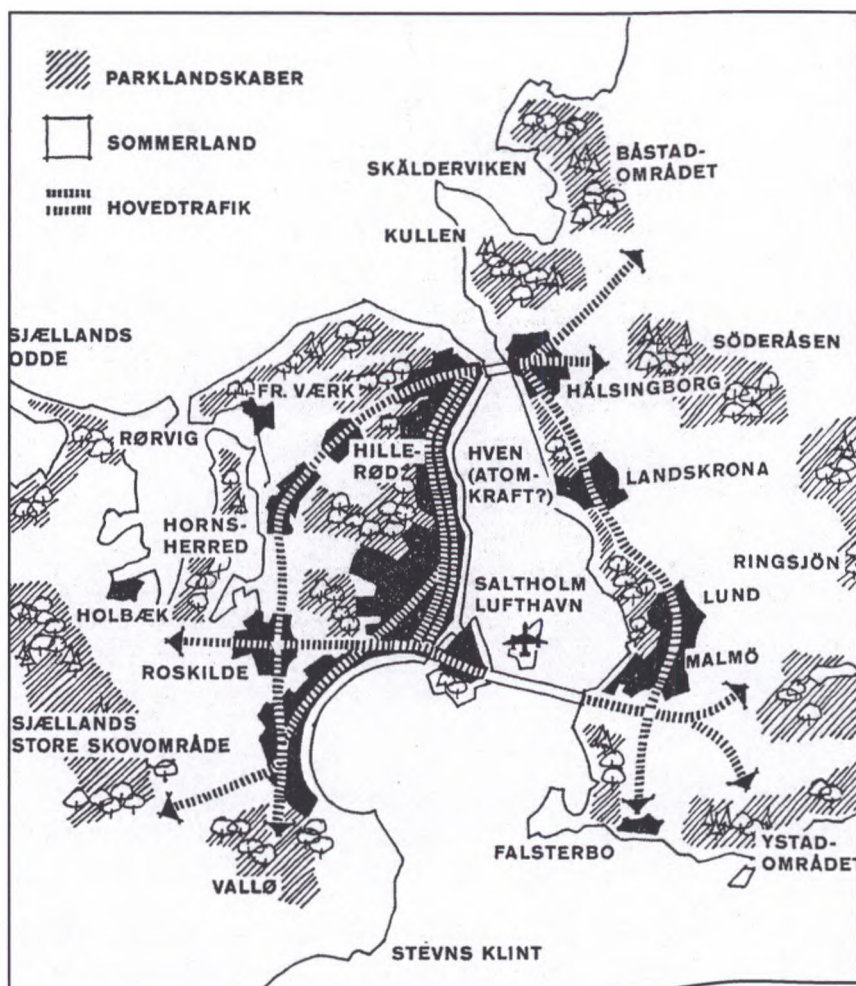
Holger Hansen: Udlægningen af kompetencen var en forudsætning for loven, ellers havde vi aldrig fået den igennem. Men retssikkerhedsbestemmelserne er vigtige – og det system har jo holdt.

Henning Strøm: I realiteten har vi meget få pøsekommuner, 12-15 stykker i hele landet. Kristian Larsens og Gaardmands

Øresundsbyen

I dag vil København udkonkurrere Stockholm og Hamburg – hvorfor ikke også Tokyo og New York? – med en dynamisk voksende Øresundsby. Men ideen er skam ikke ny. Allerede i 1959 blev byen holdt over dåben, eller i hvert fald undfanget, med et forslag af Stefan Ott og Ole Thomassen. Her fik den hele armen med to faste forbindelser over Øresund, lufthavn på Saltholm og et kernekraftværk på Hven. Så kan vi da vist ikke være bekendt at gøre vrøvl over Barsebäckværket – det ligger jo meget længere væk!

(Knud Bidstrup: Ebenezer's disciple, 1971, s. 61)

synspunkt dækker i virkeligheden over en angst for decentralisering.

Kirsten Andersen: En kommentar til Holger Hansen: Landsplanudvalget lavede faktisk landsplaner, bl.a. 'bederullen' med landsplanemner. Men vi blev stoppet fra højeste sted! Kommunesammenlægningerne var gode nok i provinsen, men det var ynkværdigt i Københavns-området – der holdt reformen op. Og så vil jeg lige slå fast, at zonenloven var den vigtigste lov efter grundloven!

Jesper Harvest: Hvis ikke den endelige kompetence var landet hos kommunerne, ville det have været ødelæggende for planernes kvalitet. Så havde vi fået 'overbuds'planer, hvormed kommunalpolitikkerne prøvede at blive populære – i forventning om, at højere myndigheder nok lavede det om. Det er vigtigt, at lokalpolitikkerne selv står til regnskab for planerne. Til Holger Hansen: Det var et fejlskud, at lighedsmålsætningen blev til, at man søgte at bremse udviklingen i de store byer, København, Århus, Odense.

Inge Alstrup: Det er vigtigt at holde fast i, at der kun kan klages over retlige forhold, men folk forstår det bare ikke. De klager, vi får ind i kommunerne, drejer sig altid om indholdet i planerne, for det er jo det, der betyder noget for folk.

Arne Gaardmand: Savner I ikke de kvalificerede, kreative udspil fra de centrale myndigheder?

Inge Alstrup: Det gør vi da, men vi klarer os gennem mere eller mindre uformel

erfaringsudveksling med kolleger i andre kommuner mv.

Jacob Martin Andersen: Jeg kommer fra 'Trekantområdet Danmark'. De problemer, vi har i dag, hænger sammen med de nuværende kommunestørrelser. De små kommuner kan ikke stå sig over for store og stærke virksomheder. Her savnes en stærk hånd eller større kommuner.

Kai Lemberg: Vi befinder os i dag hos SBI, der har udført et prisværdigt arbejde gennem en menneskealder. Vi hørte om Strøms 'mordkommission', men i dag står vi over for stærkere kræfter: Den nye regering – det seneste nye er, at SBI står i fare for at blive nedlagt. Det må netop vores kreds protestere imod.

Niels Boje Groth: Man taler ofte om to holdninger: Centralisterne og decentralisterne, men der er også et andet holdningsspørgsmål – man kan sondre mellem 'de visionære' og 'holde orden'-folkene. Kirsten Andersen talte om zonenloven, som er et 'holde orden'-redskab. Til den visionære kategori hørte de alternative regionplanskitser, men loven var ikke egnet hertil.

Vibeke Dalgas: Jeg har været konsulent gennem mange år og erindrer ligesom Arne Gaardmand det store behov for vejledning af klienterne, den pædagogiske indsats, opfølgning fra læreanstalterne osv. Der var et godt samarbejde med den kommitterede dengang. Å propos lovforberedelsen: Hvordan kunne I lave loven uden at have et teoretisk grundlag à la Athen-chartret? Havde I ikke en slags arbejdsgruppe, der beskæf-

tigede sig med bybegrebet? Vores måde at planlægge på i dag er ikke tidssvarende. Og så en opfordring til formiddagens foredragsholdere: I har flere gange brugt formuleringen 'det ved vi ikke så meget om'. Derfor vil vi gerne høre jeres meninger om, hvad det er vigtigt at undersøge, at forske i for at skabe en bedre planlægning.

Arne Gaardmand: Da vi lavede vejledningen i dispositionsplanlægning i 1966, var det mest et harmløst system, der drejede sig om arealanvendelse o.l. Faktisk var det underforstået, at de styrende var midaldrende mænd med biler. Vi savner stadig at tage stilling til: Hvem har den reelle magt, og hvad skal vi bruge planlægningen til? Hvad er det for et samfund, vi ønsker at skabe? Der er stor risiko for, at vækstmafiaen kommer til at sidde på alt. Nydannelserne skyldes i høj grad personer. Man kan ikke kontrollere magten, jf. forsøget med at fordele boligkvoter i regionplanlægningen. Hvad er betydningen af bymønstret? Hvor er de alternative skitser blevet af?

Holger Hansen: De alternative skitser var lidt af en teoretiker-betragtning. I praksis var det ikke gørligt at lave reelle alternative skitser hvert femte år. Men formidling af ideer og visioner er et problem, for politikerne efterspørger faktisk ideerne.

Bendt Andersen: Nej, der var ikke noget teoretisk grundlag, som Vibeke Dalgas efterspurgte. Loven er i første række en 'proceslov' med regler for, hvordan der kan/skal laves – gode eller dårlige – planer. Men desværre laver man ofte lokalplaner ved at skrive af efter andre i stedet

for at planlægge visionært selv. Lokalplanredskabet er blevet brugt for snævert. Fx kunne man da godt udarbejde en rekreativ totalplan i form af en lokalplan.

Henning Strøm: Det er en skuffelse, at den kommunale inddeling er forblevet uændret. Forsøgte efter ca. 25 år at fremme ideen, men ingen tog sagen op, og nu mere end 30 år efter er der stadig intet sket. Der er behov for, at fx læreanstalterne analyserer forholdene i dag, så der kan opstilles et nyt grundlag. Der er sket meget siden 1970, som ikke kunne forudses dengang, fx hele miljøsektoren for ikke at tale om EU-medlemskabet. Gå i gang med en nyvurdering!

Kai Lemberg: Egentlig er vi enige – forskellene i synspunkter er kun krusninger på overfladen. I dag har vi omkr. 200 alt for små kommuner, og det indebærer, at der laves tomme lokalplaner. Det var langt bedre, hvis der blev lavet færre, men til gengæld gode planer.

Fra fysisk planlægning til regelbogholderi? ved arkitekt Elith Juul Møller

· Elith Juul Møller, f. 1930, arkitekt M.A.A., afgang fra Kunstakademiets Arkitektskole, byplanafid. 1963. Medlem af Kunstnersamfundet 1963-. Leder af egnplanlægningen i Arhus-egnen 1963-66 (Sven Allan Jensen, Skaarup & Jespersens tegnestue). Selvstændig byplankonsulent siden 1964 (i perioden 1964-93 Ib Andersen & Juul Møller). Har været lærer ved Kunstakademiets Arkitektskole, afd.leder, censor mv. 1966-, sagk. medlem af Miljøankenævnet 1983-92, medlem af bestyrelsen for Arkitektens Forlag 1982-95, formand 1987-90, Dansk Byplanlaboratoriums bestyrelse 1984-88, Byplanhistorisk Udvalg siden 1985 samt andre faglige hverv. Forfatter til en lang række faglige publikationer, planrapporter, kronikker, anmeldelser mv.

Jeg har været med i den fysiske planlægning siden omkr. 1960 og har arbejdet med både *egnsplanlægning* (omtrent svarende til vore dages regionplanlægning) og *dispositionsplanlægning* (kommuneplanlægning). Jeg vil fortælle om udviklingen, således som jeg har oplevet den som konsulent. Der er altså tale om en 'øjenvidneberetning' – ikke en videnskabelig analyse, så andre kan meget vel have oplevet perioden anderledes.

Byplanlovens tid. Talløse kommuner

Jeg begyndte som planlægger i *Byplanlovens* tid – og før kommunalreformen. Dengang havde vi i princippet to slags kommuner: De store var *købstadkommuner* og hørte under indenrigsministeriet, og de små var *sognekommuner*, der var under amternes tilsyn. Desuden var der nogle mellemting, der ikke rigtig passede ind i systemet – der var de *forvoksede stationsbyer*, som fuldstændig lignede mindre købstæder, men ikke havde disses fornemme status, og der var de *bymæssige kommuner*, dvs. forstæderne omkring de store byer. Endelig fandtes der det særlige begreb *Genstofte-status*, som gav de store 'sognekommuner' omkring København lov til at have en borgmester og at udfolde sig som om de var rigtige købstadkommuner.

Den kommunale planlægning – Planlægning var en god ting

Før planlovreformen var planlægningen langt hen en frivillig sag. Der var kun byplanligt, når en kommune havde et byområde med over 1.000 indbyggere. Pligten gjaldt altså især købstæderne og nogle få store stationsbyer som Ikast, Haslev og Skjern.

Men op gennem 60erne gik mange flere kommuner i gang med at lave dispositionsplaner. Hvorfor gjorde de nu det? Der var nok især to årsager:

- Der blev missioneret ivrigt for planlægningens velsignelser – både fra den kommitterede og fra Byplanlaboratoriet,
- Planlægning blev opfattet som 'en god ting'. Det var en almindelig opfattelse dengang, at planlægningen kunne sætte en udvikling i gang. Et stadigt omkvæd fra kommunerne var: Vi må have noget industri! Inspirationen til at planlægge udgik bl.a. fra nogle meget omtalte initiativer, Vestjyllands Udviklingsråd og professor Humlums fantastiske landsplanforslag.

Dispositionsplanernes indhold og mål

Hvordan så de gamle dispositionsplaner ud? Hvad behandlede de, og hvilke mål sigtede de imod?

I formen var det 'litteraturværker', ofte ganske velskrevne romaner om byens/kommunens strålende fremtid. Illustrationerne var dels nøgterne registreringer, dels tegnede fremtidsbilleder med nye veje og byvækstområder. Men der var ikke sat økonomi på, og ofte skød fantasien og vækstdrømmene nok en del over målet.

Å propos målet: Målet bag planerne var *vækst*. Større var lig med bedre – og det var helt indiskutabelt, at fremtiden ville blive bedre end nutiden. Men et 'samfundsmæssigt helhedssyn' var det svært at få øje på. En kommune var et kongerige for sig, og man kiggede ikke meget ud over kommunegrænsen – ja egentlig var det upassende at blande sig i nabokommunens planlægning.

Egnsplanerne

Med det udgangspunkt var det naturligt, at de første forsøg på egnsplanlægning især havde karakter af forsøg på at samordne og kanalisere kommunernes vækstønsker og at danne baggrund for zonedragningen i byudviklingsplanerne (byreguleringslovens inder-, mellem- og yderzoner, der gik forud for vore dages by- og landzoner). Det krævede særlige pædagogiske, strategiske og hypnotiske evner at være egnsplanlægger, for der var intet særligt lovgrundlag for den overordnede planlægning før 1974.

Dispositionsplanerne var meget forskellige

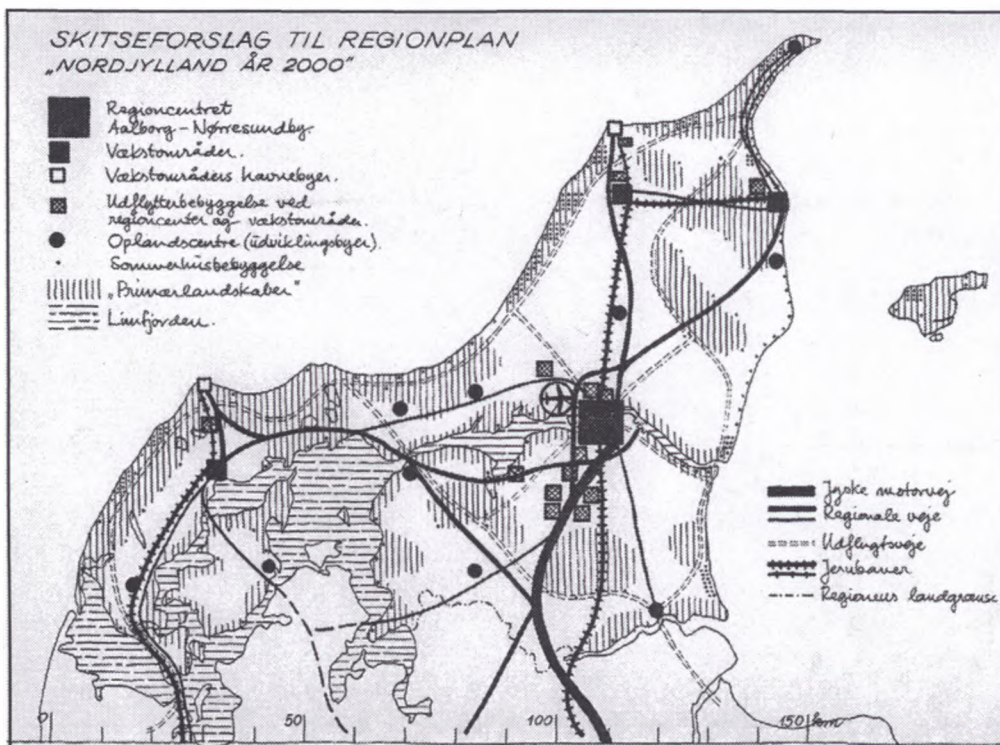
Men tilbage til dispositionsplanerne. De var udpræget teknisk-nyttebetonede – de skulle sikre rent praktiske formål – fx begrænse anlægsudgifterne ved etape-

deling af vejanlæg og udstykninger, hensigtsmæssig kloakering, jordkøb i passende bidder etc.

Hvis konsulenten, der udarbejdede planen, var ingeniør eller landinspektør, lå vægten på kloakering og udstykningsmuligheder. Det gav jo udsigt til nye, gode opgaver for konsulenten bagefter, så hist og her fik kommunen leveret dispositionsplanen gratis.

Hos arkitektkonsulenterne var der i højere grad intentioner om bygning og landskabstilpasning i dispositionsplanerne. Til gengæld skete det, at man glemte at tænke på kloakeringsmulighederne, og det kunne være fatalt, for dengang havde spildevandet den kedelige egenskab, at det kun kunne løbe nedad. Det var dyrt at pumpe.

Der var tale om byplanlægning i ordets egentlige betydning – med streg

Planoptimisme

Jordlovene faldt ved folkeafstemningen i 1963, men selv om der således ikke var noget egentligt lovgrundlag, gik man flere steder i landet i gang med en ambitiøs egnsplanlægning. Det var en diplomatisk balanceakt at samle de mange særinteresser om en og samme plan. Næsten symbolsk blev Nordjylland år 2000' forsynet med håndskrevne tekster – den skulle ikke gerne opfattes som et diktat fra oven. Også i kommunerne planlagde man. Selv kommuner, der ikke efter Byplanloven havde pligt til det, lavede dispositionsplaner. Planerne blev simpelt hen opfattet som redskaber, der kunne skabe vækst og fremgang. (Skitseforslag til regionplan, Nordjylland år 2000. Peter Bredsdorffs tegnestue, 1966)

under *by*. Og jo altså især byvækst. Det åbne land var noget, der lå og ventede på at blive til by, og vurderingsmyndighederne tog ofte forskud på glæderne ved at sætte vurderingen af landbrugsjorden omkring byerne så højt, at landmændene mere eller mindre blev tvunget til at presse på for at få lov at udstykke.

Dispositionsplanerne beskæftigede sig stort set ikke med planlægningen for det åbne land i sig selv. Det var endda usikkert, om man kunne lave en partiel byplan (= lokalplan) for et område i yderzone (landzone). De partielle byplaner vender vi tilbage til om lidt.

Dispositionsplanerne skulle godkendes

Dispositionsplanerne skulle godkendes af ministeriet efter en nøje gennemgang hos den kommitterede. Kriterierne var også her det teknisk fornuftige – men det var lidt svævende, hvad planerne skulle behandle, så de planer, der blev indsendt, var meget forskellige. Det havde nok lidt sammenhæng med, at 1938-byplanloven som indledning til emnekataloget skrev: 'I en Byplan kan der træffes Bestemmelser om'. Der stod altså 'kan', ikke 'skal' – men i øvrigt lignede emnekataloget meget det, vi i dag finder i Planloven. Det hjalp meget, da vi i 1966 fik 'bibelen', Arne Gaardmands grønne vejledning i dispositionsplanlægning.

Offentlighed i planlægningen var der meget lidt af

Men hvem 'ejede' planerne? Det er næppe forkert at påstå, at der mest var tale om et samspil mellem stadsingeniøren og konsulenterne.

Kommunalbestyrelsen blev typisk

orienteret nogle gange under forløbet og skulle naturligvis i den sidste ende vedtage planen, og i den forbindelse kunne ejendomsinteresser gøre sig gældende, men det var vist ret sjældent, at dispositionsplanen blev betragtet som et egentligt politisk redskab. Dispositionsplanen var først og fremmest stadsingeniørens redskab – som en rettesnor for udstykninger, veje og kloakanlæg.

Det var slet ikke borgernes plan. Der kom en annonce og eventuelt et par spændende 'fremtids'artikler i avisen og i yderste fald et borgermøde med énvejskommunikation fra konsulenten med de flotte tegninger og lysbilleder. – Og visse steder røg planen så hen i rolen, hvor den levede sit liv upåagtet af Gud og mennesker!

De partielle byplaner

Byplanvedtægterne blev også kaldt partielle byplaner pga. visse uklarheder i terminologien – Byplanloven fra 1938 bruger slet ikke ordet *dispositionsplan*, begrebet blev først opfundet i 1939-cirkulæret, da man blev klar over, at det nok var lige lovlig meget at fare ud og tinglyse en bindende byplan på hele byen og alle dens vækstområder. Derfor fastslog cirkulæret, at byplanpligten indtil videre var opfyldt 'gennem den i det foregaaende antydede trinvise Planlægning', der så efterhånden kunne uddybes gennem en række 'partielle Planer'. Ordet dispositionsplan findes således heller ikke i cirkulæret, men omtalen af den 'trinvise planlægning' beskriver udmærket karakteren af denne nye plantype.

I deres form var byplanvedtægterne vel oprindeligt vokset ud af de privatretlige deklarationer. Ligesom deklarationerne bestod de af en række bestem-

melser om, hvad man måtte og ikke måtte – især det sidste, da handlepligt-problemet jo har været kendt til alle tider.

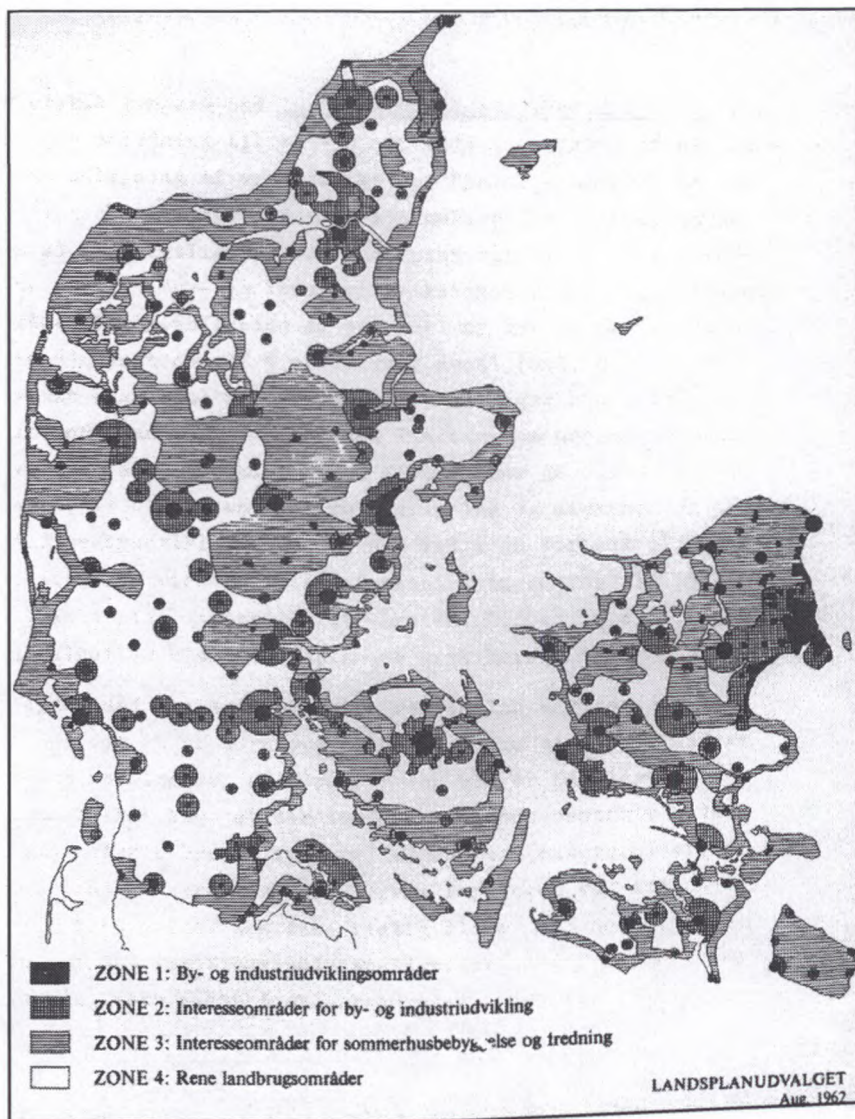
Man kan komme gevaldig galt af sted, hvis formuleringerne ikke er éntydige, men kan tolkes på vidt forskellig måde. Derfor havde ministeriet lavet en *Standard-Byplanvedtægt*, som indeholdt en række grydeklare, juridisk sikre formuleringer. Den blev slidt grundigt rundt omkring i kommunerne og hos konsulenterne – og når man genser nogle af de gamle partielle byplaner, kan man ikke befri sig fra en fornemmelse af, at standardformuleringerne visse steder bare blev skovlet sammen, uden at der lå synderligt klare planlægningsintentioner bag.

Ligesom dispositionsplanerne skulle de partielle byplaner godkendes centralt, og den proces har jeg hyggelige erindringer om. Jeg lavede en masse byplaner for kommuner rundt i landet,

og da jeg havde tegnestue tæt på den kommitteredes hjemsted i Holbergsgade, var det nærliggende at kigge indenfor hos sagsbehandleren og få en art forhåndsgodkendelse. En gang, da jeg kiggede ind hos Poul Skouboe, halede han straks et par øller frem, så da jeg

Farvel til landsplanlægningen?

I 1962 udsendte Landsplanudvalget et forslag til zoneplan for hele landet, og så faldt der brænde ned. Det vigtigste indhold var egentlig den grønne planlægning, men samtlige byråd nærstuderede kortbilaget og tog byernes signaturer meget bogstaveligt. Hvis en sammenligning med de konkurrerende nabobyer tilsyneladende gav konkurrenterne bedre vækstmuligheder, protesterede man heftigt. Siden er der ikke gjort forsøg med sammensfattende fysiske landsplaner! Arbejdet var dog ikke helt spildt: Planlæggerne lærte, at man aldrig skal bruge et grundkort, der er så detaljeret, at hver mand bogstavelig talt kan se sin egen ejendom. (Zoneplan Danmark 1962)

næste gang skulle derned, var det mig, der havde øller i tasken, og dermed var en lille tradition skabt. Ved alle efterfølgende møder gav vi øl på skift.

Nogle kommuner tog forskud på planlovreformen

Som allerede sagt: Planlægning blev betragtet som noget godt og igangsættende i 60'erne. Derfor kom der dispositionsplaner i mange kommuner, selv om de 'lå under' byplanpligten – det gjaldt vist især jyske kommuner.

Når planlægningen var frivillig og 'lystbetonet', kunne man forholde sig lidt friere til arbejdsmetoderne. Det er måske derfor, at nogle mindre kommuner eksperimenterede med offentlighed i planlægningen, før det blev et lovkrav. Jeg var selv med i det flere steder, bl.a. i Vissenbjerg, der i begyndelsen af 1970'erne bogstavelig talt fødte hele sin planlægning nedefra gennem arbejdet i en lang række studiekredse. Vissenbjerg er for øvrigt en af de 'pøsekommuner', Kristian Larsen taler om – og en af årsagerne til den høje kvalitet i planlægningen her var utvivlsomt, at man gerne ville vise, at kommunen udmærket kunne klare sig selv. Der var ikke spor grund til at lade sig indlemme i Odense!

Der blev eksperimenteret med *procedurerne* i denne periode, men *planernes karakter* kunne man nikke genkende til. Det var stadig udpræget fysiske vækstplaner med nye, store byområder, veje osv.

Regionplanoplæggene

Det samme kan man sige om de første regionplaner. De gennemgående temaer var: Hvordan skal vi fordele byvæksten? Efter hvilket mønster – og hvor meget hvert enkelt sted?

At det var det, der skulle være indholdet, var alle faktisk enige om. De kommunale oplæg handlede først og fremmest om egne vækstønsker.

Rammestyringen melder sig

Med de første kommuneplaner blev det nye begreb 'rammestyring' pludselig til nærgående virkelighed. De gamle dispositionsplaner havde omtrent svaret til det nye begreb *Hovedstrukturen*, men *Rammer for lokalplanlægningen* var et nyt – og for mange kommunale øjne et kedelig pedantisk – begreb, som man ganske vist havde fået en forsmag på i §15-rammerne og i de gamle bygningsvedtægter.

Nu skulle der rigtig styres!

Nogle regionplaner gik urealistisk dybt i detaljer og fastsatte fx boligkvoter næsten med decimaler: 29 boliger måtte der bygges i x-by de næste 12 år, hverken mere eller mindre. Der var optræk til konflikter med store, fagligt solidt bemandede kommuner, når amtet blandede sig i ordvalget i rammebestemmelserne dybt inde i midtbyen.

Betød denne udmøntning af rammestyringen reelt, at vægten blev flyttet fra den gennemarbejdede helhedsplan til kontrol af detaljer? Jeg husker, at en af de rigtig gode planlæggere dengang sagde: 'Planlægningen er blevet så kedelig. Nu sidder man bare og formulerer juridiske spidsfindigheder.'

Er regionplanen en plan?

I de første landsplanår tegnede man billeder af *Fremtidens Danmark*. De første regionplaner havde også – i nogen grad – karakter af fysiske helhedsbilleder: Hvad skulle der ske hvor? (Men ikke: *Hvad skal ligge hvor?* I hvert fald ikke når det gjaldt amtets egne institutioner.

Amtsrådet skulle sandelig ikke binde sig!

Da byvæksten omtrent hørte op, forsvandt regionplanen som et fysisk helhedsbillede af den lysende fremtid også lige så stille. Sat på spidsen: Nu er en regionplan mest et katalog over hvor man ikke må gøre dit og dat. Og ind på scenen er trådt en række stærke sektorinteresser, der hver for sig kræver forrang for alle andre hensyn – også hensynet til helheden. Nu kan en bille flytte et helt byområde.

Hvad blev der af borgerne?

Ved de første kommuneplaner vrimlede folket til borgermøde. Nogle steder tog man dem oven i købet alvorligt.

Det var dengang, der var vækst og andre goder at fordele. Men så blev det magre tider, planerne blev til kedelige regelsamlinger, og folket forsvandt. Nu kommer de kun, når der er risiko for skolenedlæggelser o.l.

Alt var meget bedre i gamle dage! – Eller var det nu det?

Har vi bevæget os fra fysisk planlægning til regelbogholderi? Fra helheds-tænkning til enkeltsagsbehandling? (og overladt de store initiativer til developerne?)

Før lovreformen havde vi næsten ingen styringsmidler, men masser af planoptimisme. Dengang var der jo vækst og fremgang.

Så fik vi planlovreformen – og næsten samtidig fik vi oliekrise og stagnation. Vi fik en masse gode redskaber, men var de ikke mest skræddersyet til en vækstsituation, der lige med ét ikke var der mere?

Nu har vi hjemmel til næsten alt, men har vi tabt visionerne, så vi bruger alle midlerne til småting, der ikke hænger

sammen?

Eller *var* det nu også så godt alt sammen i gamle dage?

Var det bare urealistiske fremtidsfantasier, vi tegnede dengang? Er vi nu kommet bedre i pagt med virkeligheden?

Men hvis det er tilfældet: Er virkeligheden så ikke lidt kedelig?

Hvor er de store *sammenfattende, fysiske* planer blevet af?

Planlægningen i dag: Har vi de love og redskaber, vi behøver?

Kommunernes planlægning

ved arkitekt Inge Alstrup, Køge Kommune

Inge Alstrup, f. 1943, arkitekt M.A.A., afgang fra Kunstakademiets Arkitektskole 1972. Byplankonsulent Peter Bredsdorffs Tegnestue 1972-77, Køge Kommune 1978-, medlem af Byplanforskningsudvalget SBI 1983-89, Byplanudvalget Danske Arkitekters Landsforbund 1998-2002. Formand for Byplanhistorisk Udvalg siden 2001. Publikationer: *Bungmati, landsby i Nepal*, Nationalmuseets Forlag 1974, *Landsbyfolk i Nepal*, Gads Forlag 1980, samt faglige publikationer, planrapporter mv.

Jeg har været planlægger i Køge Kommune siden 1978, så det nærmer sig de 25 år. Det kan lyde lidt sløvt at have været det samme sted så længe, og jeg havde da også inden jeg kom til Køge været ansat hos Peter Bredsdorff i 5-6 år, og lært håndværket indefra.

Hos Peter deltog jeg i regionplanlægning for Sønderjyllands Amt og især i dispositionsplan for Aabenraa kommune og byområdeplanlægning af Gullestrup, og de arbejder svarede ganske godt til Eliths malende beskrivelse af disse plantyper. Men jeg kan huske, at dispositionsplanen for Aabenraa ikke udelukkende var en *by-plan*. Hans Mammen og jeg brugte meget tid på at udforske og beskrive landskabet og småbyerne, og i beskrivelserne såvel som i den overordnede tegnede og farvelagte dispositionsplan nærmede vi os dermed kommuneplanernes indhold.

Køge har en lang tradition for planlægning

Da jeg for nogle år siden skulle udarbejde et dispositionsforslag til Køge By- midte med vægten lagt på Køge Torv faldt jeg over et gammelt forslag til en renovering af Torvet udarbejdet af C.Th. Sørensen og Steen Eiler Rasmussen.

Og det er en af forklaringerne på, at jeg har været i Køge så længe. Kommunen er planlægningsminded og har været det længe. Peter Bredsdorff var inde i billedet allerede i 1949 med de første planer for den daværende lille købstadskommune. Og tegnestuen var sammen med landskabsarkitekterne Ib Asger Olsen og Per Stahlschmidt og Nyvigs trafikfolk konsulenter på såvel dispositionsplaner som de bydels- og landskabsplaner og partielle byplanvedtæg-

ter, der fulgte efter. Så der var et godt fundament at bygge på. Og så har Køge jo en pragtfuld gammel middelalderbykerne, som har været mit ansvarsområde i alle årene, og den er ikke sådan at forlade.

Ejerskabet til planerne

Jeg har altid haft en fornemmelse af, at interessen for planlægning nedarves nærmest gennem osmose i politikernes rækker. Vores to tidligere borgmestre og diverse udvalgsformænd har i hvert fald været levende deltagere i planlægningsprocessen. Derimod skulle kommunaldirektørerne oplæres til at synes at planlægning var noget særligt i den kommunale forvaltning, men når det var sket, blev de også gode, for senere at blive headhuntede til større kommuner. Når jeg nævner politikerne, er det fordi ejerskabet til de nye kommuneplaner og lokalplaner skal forankres hos Byrådet. Det er dem der skal vedtage og senere fastholde planernes indhold.

Dispositionsplanerne

Den sidste dispositionsplan i Køge er fra 1974, og den var konsulenterne med til at udarbejde. Den var en forløber for kommuneplanerne ved at inddrage hele kommunen både landskabs- og bymæssigt. Og der blev afholdt borgermøder i de enkelte bydele, selv om der ikke var en egentlig høringsfase. En række byplanvedtægter blev udarbejdet både før og efter dispositionsplanens vedtagelse.

Kommuneplanerne

Den første kommuneplan er fra 1982-92, udarbejdet af den udvidede byplanafdeling. Vi ansatte folk i stedet for

konsulenter og brugte i stedet konsulenter til spidskompetencer. Siden da har der været en stab på 12 i byplanafdelingen, heraf 5-6 arkitekter, 4 tekniske assistenter og 2 kortfolk, som senere også blev EDB og GIS teknikere.

Den kommuneplan var et sammenhængende hæfte med hovedmål og en række sektorspørgsmål.

Den blev afløst i 1993-2005 af en kommuneplan, der består af en lang række hæfter, med mål og hovedstruktur, bymidten og havnen og rammebestemmelserne som kernen. De blev og bliver stadig fulgt op af en række tema-hæfter: Ældre, børn og unge, byforbedring, kystområder, erhverv, og mere specifikke som Køge Nordhavn og Erhvervsområdet Nordhøj. Det er en forholdsvis flexibel måde at opbygge en kommuneplan på, som giver mulighed for en løbende revision af områder der ændres, samt en måde at tilføje nye emner uden at skulle revidere hele grundlaget.

Den kommuneplan gælder endnu, men er under revision mest som en strategisk planlægning, som den sidste ændring af planloven giver mulighed for.

Der har været politisk enighed om at betragte og bruge kommuneplanen som det overordnede planinstrument for de øvrige sektorplaner, og det giver selvfølgelig politikerne et godt redskab i hænde.

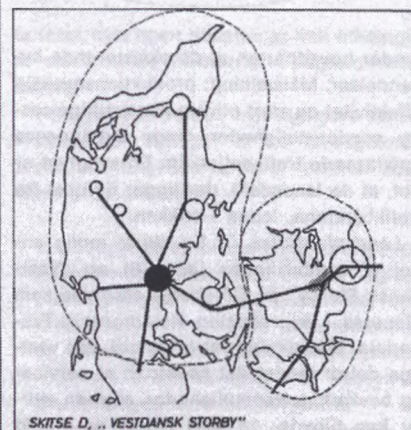
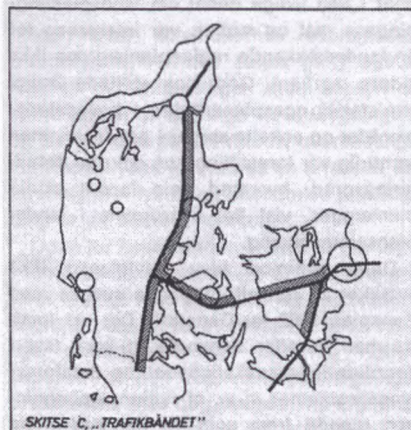
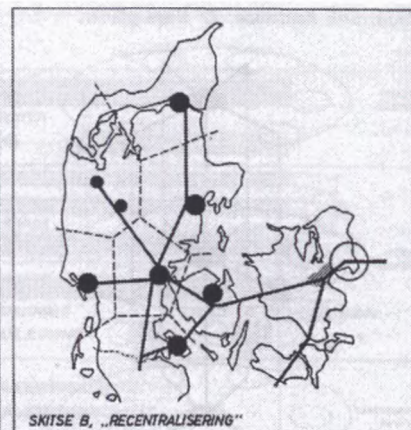
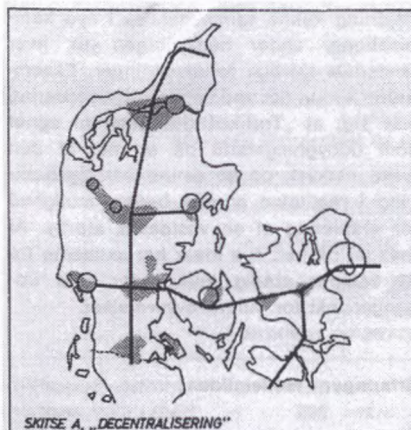
Lokalplanerne

Kommuneplanen er fulgt op siden af lokalplaner. Vi lavede faktisk Danmarks 1. lokalplan, en lille tynd sag uden redegørelse lavet som et tillæg til en partiel byplanvedtægt. Men den handlede om Tinggården, området som

Et sidste forsøg?

I 1974 – da lovgrundlaget var ved at være på plads – blev der igen gjort forsøg på at blæse liv i en fysisk landsplanlægning. I 'Byplan' nr. 150 tog Mogens Büilmann de fire landsplanskitser frem, der i 1961 var skabt af et udvalg under Dansk Byplanlaboratorium. Men der kom ikke rigtig nogen debat ud af det. I stedet gik regionplanlægningen i gang med alternative skitser, der stort set holdt sig inden for de nye amtsgrænser – og landsplanlægningen skrumpede ind til at bestå i landsplandirektiver om enkeltspørgsmål såsom kernekraftværker og den kommende Storebæltsbro.

(Byplan 150, nr. 2/1974, s. 51. Ill. t. Mogens Büilmanns artikel 'Er ny ideer på vej?')

var det første til at realisere SBI.'s store jubilæumskonkurrence fra 1970 om tætte lave boligområder, så den fik en vis gennemslagskraft.

Vi er nu oppe på ca. 300 lokalplaner for alt lige fra et enkelt hus til store rammelokalplaner for større bydele. Om det er så hensigtsmæssigt, og hvad der ligger i de sidste ændringer af planloven skal jeg vende tilbage til.

Kommuner er forskellige

Elith var inde på de store forskelle mellem kommunerne før 1970, og det gør sig også gældende i dag. Der er forskel på en landkommune under 10.000 indbyggere med ingen eller måske kun én planlægger ansat, en købstadskommune som Køge med en for byens størrelse (39.000 indbyggere) ret stor planafdeling og til storbykommunernes magistratsafdelinger.

Samarbejde på tværs af kommunegrænserne kunne være en måde at afhjælpe problemerne på, og er allerede i gang flere steder. Vi er med i et samarbejde kaldet København Syd, opstået på grund af Øresundsbroen. Det består af Greve, Solrød, Køge og Vallø og er mest et erhvervs-, turist- og skattemæssigt samarbejde. Nu har Stevns kommune meldt sin interesse. De vil høre til hovedstadsregionen og ikke Storstrøms Amt.

Sådan et samarbejde kan sagtens udvides til at omfatte planlægning, i første omgang fælles planspørgsmål f. eks. infrastruktur, men også plankompetence fra større til mindre kommuner. Vi har f.eks. hjulpet Vallø i byfornyelses-spørgsmål.

Det fører tanken hen på en egentlig kommunalreform:

- skal amterne væk?

- skal der være større primærkommuner eller frivillige sammenlægninger, som på Bornholm?

- er vi overadministrerede i Danmark?

- bliver afstanden mellem borgere og politikere for stor med større kommuner?

Disse spørgsmål vil givet komme på banen i de kommende år, men ligger uden for dette seminars tema, men er måske et emne til et senere seminar.

Borgerne

Og borgerne, de folk det drejer sig om, hvor er de så henne planlægningen?

Planloven havde jo to vigtige nye funktioner:

1. at den tog hele kommunen med både landzonen og byzonen og dermed i bedste fald skabte et overordnet planredskab for alle sektorer i kommunen,

2. at den skabte en offentlig høringsfase både i kommuneplanforslaget og i lokalplanforslagene.

I starten kom der masser af mennesker til borgermøderne, det blev mindre hen ad vejen. Kommuneplanen var ofte for stor og diffus en mundfuld. Derimod kommer der stadig mange folk til lokalplanborgermøder eller høringer, hvor man er tættere på folks bopæl, og hvor lokalplanens bestemmelser i modsætning til kommuneplanens er bindende for den enkelte grundejer. Kommuneplanen er som bekendt kun bindende for Byrådet.

Erfaringen viser, at jo tættere man i planlægningen kommer på folks boliger jo flere indsigelser er der naturligt nok, men jo mere er der også ofte ræson i de bemærkninger, der kommer.

Vi har på et tidspunkt gjort op, at ca. 55 % af planerne er blevet ændret

efter indsigelserne. Men mest mindre tilretninger for at imødekomme fornuftige forslag. Det er kun sjældent, at indsigelser giver anledning til store strukturelle ændringer eller egentlige frafald af planforslag, men det er forekommet.

I de seneste 5 – 6 år synes jeg der er sket en ret drastisk ændring i folks holdninger til planforslag. Der er fra centralt hold kommet flere bestemmelser om f.eks. klageadgang i forbindelse med både nye planer og administration af eksisterende planer.

Førhen mødte folk op til borgermøder og tog del i debatten med politikere og teknikere. Nu møder de op med deres sagfører, bare der skal udskiftes et vindue. I svar på ansøgninger skal der medfølge en udførlig klagevejledning. Fornuftigt nok. Men resultatet er at folk klager uanset næsten, om de har fået et positivt eller negativt svar. Det gælder selvfølgelig ikke alle, men flere og flere tolererer ikke, at der gribes ind i den private ejendomsret, selv om der er et overordnet hensyn bag ved. Her skal politikerne holde tungen lige i munden og ikke lade sig presse.

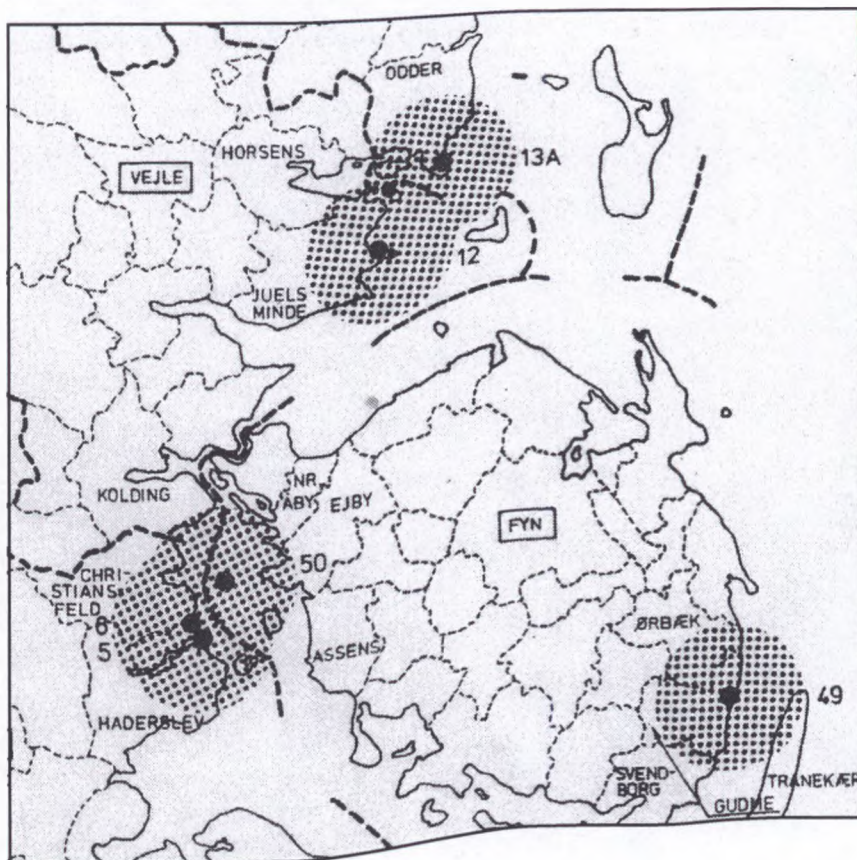
Den praksis betyder en øget ukonstruktiv arbejdsbyrde i forvaltningerne, og ofte er kommunen nødt til at have egen jurist på banen. Vi nærmer os langsomt amerikanske tilstande.

Det betyder yderligere, at der opstår en større afstand mellem myndighedsudøvelse og planlægning, og det er ikke heldigt.

Det fysiske miljø har det bedst, når planlægningen hænger sammen på alle niveauer, fra kommuneplan over dispositionsforslag eller rammelokalplaner og lokalplan til facadebestemmelser og skiltning for nu at sætte sagen på spid-

God og billig energi

I 1971 forventede *Elsam*, at der i perioden 1980-2000 skulle bygges 4-5 atomkraftværker i Jylland og på Fyn. I januar 1974 – meget aktuelt: det var lige efter oliekrisen! – udsendte miljøministeriet en redegørelse om placingsmuligheder for atomkraftværker vest for Storebælt. Der var masser af placingsmuligheder, fx midt i Trekanthøjen. Dengang var man ikke teknologiforskrækket. Kernekraft var lig med udtømmelig og billig energi. (Placeringsmuligheder for atomkraftværker vest for Storebælt, 1974, s. 43)

sen. Det giver en kontinuitet og sammenhæng i planer og fysiske omgivelser, gode byrum, smukke landskaber, som jo er planlægningens endelige mål.

Og sammenhæng i tingene betyder meget for de planlæggere, der arbejder med dem. Sammenhæng i samarbejdet i et godt fagligt miljø vil jeg i hvert fald gerne slå et slag for.

Den nye regering og de seneste forslag til ændringer i planloven

Med en liberal regering er planlægning og det sociale ansvar i planlægningen lagt over på kommunerne og de tekniske forvaltninger.

Ændringerne i planloven handler i høj grad om det åbne land, og man kan frygte, at de nye bestemmelser udvider den planlægning mod byspredning som by- og landzonenloven knæsatte. En af de bedste danske planlove som misundes os af udlandet ikke mindst amerikanske planlæggere.

Indholdet i forslagene går i korthed ud på:

- landzonekompetencen til kommunerne
- boliger på landet, bare det er medarbejder- eller aftægtsboliger
- frit brug af og tilbygning til eksisterende landbrugsbygninger
- gylletankes placering
- lettere adgang til bebyggelse i kystzonerne
- og endda boliger i skovene
- større muligheder for storcentre
- mulighed for større butiksenheder i bycentrene.

Det kan enten betyde frit slag på alle hylder eller en stærkere central økonomisk styring, når det begynder at gå galt. Der kan især komme pres på de

mindre landkommuners politikere, som er tættere på de enkelte borgere. Vi ser jo dagligt presset på netop grænserne mellem by og land og på udnyttelse af landzonen.

På spørgsmålet om vi har de planlove og redskaber, der er brug for må svaret være:

Ja, det har vi – vi skal bare bruge dem efter hensigten.

Man kunne ønske sig visse mindre reguleringer, f.eks. ville det være hensigtsmæssigt, at man kunne indbygge en forældelsesparagraf i boliglokalplanernes bebyggelsesregulerende bestemmelser, så det var bygge-loven, der tog over efter en årrække. Man ville slippe for en masse dispensationer, når der ikke var en kat der kunne huske, hvorfor reglerne var der. Og det ville ikke kræve en ny lokalplanprocedure. Men det er småting i sammenhængen. Man kunne også tænke sig lidt mere luft i lokalplanerne.

Om virkeligheden er blevet kedelig? Nej, det er den ikke, tværtimod, den bliver mere og mere spændende. Og de store sammenfattende fysiske planer findes stadigvæk. Vi skal bare kæmpe lidt hårdere for at lov (læs tid) til at lave dem.

Herefter fulgte regionplanchef Lene Rubæks foredrag om den regionale planlægning. Af tekniske årsager er det desværre ikke muligt at bringe et referat af dette indlæg.

Hvor er vi på vej hen?

ved arkitekt Dennis Lund

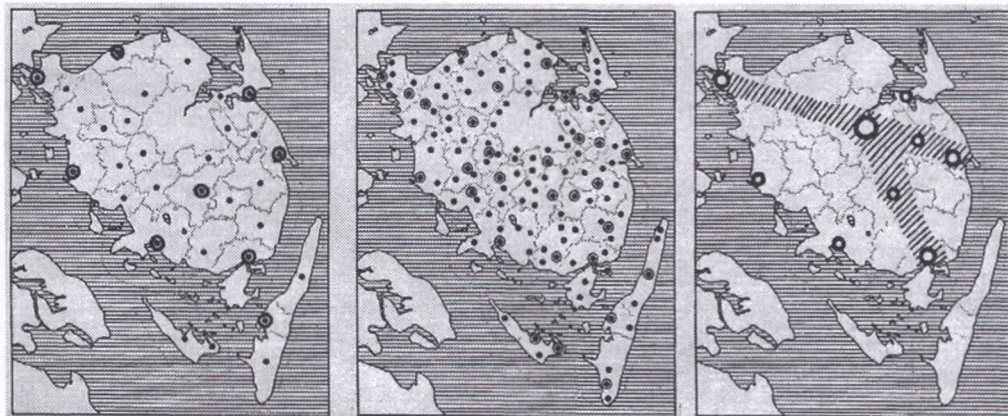
Jeg er blevet bedt om at komme i dag og tage kvadratroden af det her. Mine forudsætninger er, at jeg er arkitekt, har været i staten, på nogle små tegnestuer og i en række kommuner. Nu er jeg privat konsulent, underviser på KVL og AAA og er redaktør af Byplan.

Man kan meget nemmere blive enige om fortiden end om fremtiden. For nogle år siden lavede det amerikanske institut for planlæggere et rundspørge til et par hundrede nøglepersoner inden for planlægning og bad dem om at nævne de 10 ting, der efter deres opfattelse havde mest betydning for planlægningen i den forgangne periode. Og nævne 10 ting, som de troede ville komme til at påvirke fremtiden. Det interessante var, at mange var stort set enige om fortiden. Mere interessant, at de som 7 ud af 10 acceleratore for planlægningen af den gode by udpegede lovmæssige, offentlige statslige reguleringer – i Guds eget land. Det siger noget om, at planloven måske har meget større effekt, end vi går og tror. Da de kom til fremtiden, så de alle sammen gennem en osteklokke, men der var højst et par emner, der havde relation til den offentlige planlægning. Altså til hele det system vi taler om i dag. Enten

betyder det, at folk har en meget lille forestillingsevne, at de ikke tør sige noget, eller at planlægningen har skiftet paradigme i en sådan grad at der nu ikke er tale om offentlig styring, men om mere eller mindre private partnerskaber. Jeg skal ikke kunne sige, hvad der er rigtigt eller forkert, men jeg synes det er rimeligt interessant.

Hvis jeg skal sige noget om, hvor vi kunne bevæge os hen i fremtiden, må jeg tage udgangspunkt i hvor vi er i dag.

Da jeg genlæste kommuneplanloven, slog det mig, at over 50 % af lovens tekst alene var jura, altså tilbageføringsregler, tiltrædelse, klagesager og fanden og hans pumpestok. Plus henvisninger til en hel masse andre love. Af de andre 50 % slår det mig, at den del der hedder landsplanlægning blev aldrig til en landsplan, men der var ansatser, da man lavede loven. Og man havde måske håbet man kunne lave noget der ligner, og ikke bare landsplanredegørelser. Mit indtryk er, at det er blevet det rene lort. Ikke mindst fordi Planstyrelsen er nedlagt. Jeg ved godt at en afdelingsleder sagde, at vi nu kom nærmere ministeren. Det er udtryk for en rystende udhuling af det overordnede perspektiv inden for landsplan-Dan-

Alternative modeller

Med planlovreformen introduceredes de alternative skitser som grundlag for regionplandebatten. Skitserne var i de fleste amter meget forskellige, men ét havde de til fælles – de forudsatte en stadig vækst, så der var noget at fylde planideerne ud med. I praksis endte det vist med, at man valgte en symbiose af alle modellerne – for hvilket amtsråd tør dog sige, at man fx vil satse éntydigt på én del af regionen på de øvrige områders bekostning?

mark. Der kommer ikke længere særlige vejledninger. Det er et kæmpe problem, at vi mangler en landsplanlægning med bare et minimum af overblik. Landsplanlægningen består af nogle regler om detailhandel, kystzoner, måske skovrejsning og for 10 år siden flytningeboliger til nogle jugoslaver. Det er jo ikke landsplanlægning.

Osse regionplanlægningen er skrumpet. Iflg. Bendt Andersen landede man i planloven på en mellemmodel, hvor regionplanlægningen hverken blev meget stærk eller meget svag (KL-modellen), men midt imellem. Siden starten er også dette planniveau faldet langt tilbage. Fordi kompetence føres tilbage til kommunerne fra det regionale niveau, og fordi regionerne bliver bedt om at holde sig væk fra byerne.

Jeg er enig i, at offentlighed spiller en central rolle i planlægningen, men der er meget folkedans. Måske forskellen mellem Frankrig og Richelieu og Danmark og Grundtvig: Grundholdningen, at offentlighed er godt, uanset om det fører til gode eller dårlige planer.

Kommuneplanerne er blevet meget rummelige og formuleringerne gummiagtige. De formulerede strategier nærmer sig floskelagtige leveregler. Måske kan man komme længere med Agenda 21. Men hvis kommuneplaner er indholdsfattige, bliver lokalplaner det også. Min erfaring siger, at lokalplanværktøjet ikke har udviklet sig indholdsmæssigt i de sidste 20 år. Der bruges mange årsværk, der bruges megen tid, men vi får ikke meget ud af det.

Selv om kvaliteten i kommunernes planlægning er stor – og er blevet større med årene – ligner strategierne hinanden: Alle vil have samme erhvervsud-

vikling, IT, turister i baghaven, kystområder osv. Det taler for en meget stor kommunesammenlægning.

Den indholdsmæssige del af planloven har rykket byrden over på det kommunale niveau. Landsplanlægning er reduceret til formuleringer om kystnærhed og sommerhuse. For 10 år siden direktiver om a-kraftværker. Danske planlæggere rejser til Holland, ser på pladser og lys. Arkitektur, men ikke planlægning. Den ligger nedenunder. I Holland varetager af staten. Landsplanlægningen var oprindelig tænkt som en tværfaglig disciplin – i dag har alle, der ikke er arkitekter, en meget beskedent rolle. Planlægningen er blevet en én-dimensional forestilling, helt overvejende udført af arkitekter. Andre faggrupper deltager med analyser, men uden indflydelse på planerne, fordi de ikke kan deltage, når planerne tegnes op. En usund udvikling. Planlæggere mangler efteruddannelse. Åndsfattigdommen er kolossal. Alle vil gerne tale med, men de kalkulerer uden at tænke nyt. De har opgivet at rådgive politikere, men tænker i hvor den politiske majoritet ligger. De har tabt pejlingen på planlægningen. Der er brug for at rejse planlægningen op som fag.

Der er brug for et meget stærkere landsplanmæssigt udspil. Jeg tror ikke, man kan lave en landsplan, men det er besynderligt, at man kan rejse til Bruxelles tre gange om ugen og diskutere hvad man skal gøre fra Syditalien til Nordkap – som om det kan erstatte hvad vi gør ved vores eget Plan-Danmark. Landsplanoplægget fra 2002 handler om tykt og tyndt, stort og småt, uden mening.

Også kommunernes strategiplæg vil for mange ting til at være retningsgi-

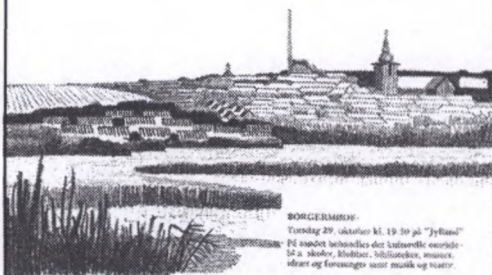
vende. Landsplanen må i højere grad baseres på analyser. Hvis landsplanni-veuet kvalificeres, kan regionplanni-veuet reduceres – ellers ikke.

Kommuner bør være på 50-60.000 indbyggere. Kommuneplaner bør gennemgås med kritiske briller og tømmes for alt det, der ikke har betydning for den fysiske planlægning. Tværfaglighed er godt, men retningslinier for hjemmeplejen eller den kommunale skolemælk har intet med kommuneplan at gøre. Kommuneplanen skal hverken være en servicebog eller en telefonbog. Det samme gælder lokalplaner.

Hvis fysiske planer i dag ikke er gode nok, er det ikke planlovens skyld, men fordi vi ikke gør det godt nok.

26.-30. okt., temaug 2:

skoler
biblioteker museer
forsamlingshuse foreningsliv -
hvordan skal udviklingen være?

BORGERMØDE
Torsdag 29. oktober kl. 19.30 på "Jyllands"
På mødet behandles det tekniske emne om
12 a. skoler, biblioteker, biblioteker, museer,
klubber og foreninger samt musik og teater.

ÅBENT HUS
Se i dagbladet, hvor og hvornår det er
åbent hus.

Kommuneplanlægning

Offentlighed i planlægningen

Allerede før planlovreformen eksperimenterede flere kommuner med at planlægge sammen med befolkningen – og da princippet gled ind i lovgivningen, gik det løs over hele landet, hvor folk strømmede til borgermøder. Det var nyt og spændende – men efterhånden kølnedes interessen: Udviklingen går jo ofte så langsomt, at det kan være svært at se resultaterne af det, man diskuterede ved sidste offentlige debat for 4 år siden. Hvorfor så møde op igen?

(Fra plakatserie for Randers Kommune, tegnet af Elith Juul Møller, 1981)

Paneldebat om eftermiddagens indlæg

*I panelet Inge Alstrup, Dennis Lund,
Elith Juul Møller og Lene Rubæk*

Knud Erik Hansen (By og Byg) – Det blev sagt i formiddags, at det var fantastisk, at lovapparatet kunne holde i 30 år. Det skyldes måske, at der mest var tale om en ramme, og at der ikke var så meget indhold i det. Måske er indholdet i planlægningen helt anderledes i dag, selv om de formelle rammer er de samme. I 1960'erne arbejdede man funktionalistisk, og planlæggere og byråd var autoriteter. Der skete et stort skred, da borgerne kom ind – i dag er det borgerne, der sætter dagsordenen. Vi har været igennem en periode, hvor vi har talt om forhandlingsplanlægning og governance, men nu er det magt, det kommer an på. Den oprindelige model med at udstikke rammerne oppefra og nedefter – lands-, region- og kommuneplanlægning, alternativer osv. – ligner ikke virkeligheden i dag. Nu kommer der et udspil fra entreprenørerne, og så retter man planerne ind efter det. Borgerdeltagelsen har også ændret sig. Der bør derfor andre metoder til end i dag. Studerede for nogle år siden byfornyelsen i Rotterdam og fandt, at man her brugte to plantyper: 1) Bestemmelsesplan, der nærmest svarede til vore lokalplaner og 2) Politikplan, der fastlagde målene. 2-eren var det mest interessante, men herhjemme arbejde vi mest med planer a la 1-eren. Er det stadig det rigtige plansystem vi har set i forhold til virkeligheden i dag?

Arne Post (Skive Kommune) mente, at det allerede stod i bemærkningerne til 1938-loven, at man skulle have styr på magtens interesser. Erindrede, at Lars Nordskov Nielsen engang ved et konformøde hos den kommitterede fastslog, at ændringerne i byplanloven – jf. zoneloven – var så socialistiske, at kun

en borgerlig regering var i stand til at gennemføre dem. Juul Møller talte om ændringen 'fra planer til paragraffer' – det skete helt præcist med de frygtelige § 15-rammer, hvor man rent faktisk forbød kommunerne at planlægge, før den nye måde at gøre det på var blevet indført! I begyndelsen af 1990-erne blev selve planlægningen erstattet med mål for planlægningen, og hovedstrukturdelen kan nu ofte konkurrere med turistchefernes brochurer. Lokalplanrammerne er ofte mangelfulde, de indeholder ikke det, de skal. I sektorplanlægningen interesserer man sig mere for emner som hjemmepleje, flygtningepolitik og det rummelige arbejdsmarked end for de mere teknisk betonedede emner. Det er også typisk, at lokalplanerne fastlægger, hvad der skal indgå i en kommende bebyggelsesplan – i stedet for straks at fastlægge en bebyggelsesplan. Det nye begreb planstrategier kan være en spændende mulighed, hvis det ikke, som det allerede ses, bare bliver til rene selvfølgeligheder, som ikke siger noget. Citerede nogle pragteksempler og konstaterede: Troen på Utopia er ikke opgivet!

Jens Bierring (Københavns Kommune) præsenterede sig som tilhørende en yngre årgang af planlæggere, uddannet som bygningsarkitekt. Interesserede sig især for, hvordan man med planlægningen kunne styre udviklingen, så der blev skabt bedre arkitektur og bygning. Nævnedes som eksempler voldene og de klare grænser mellem by og land. Havde gennem sit arbejde oplevet, at lokalplaner ofte er projektplaner, der bliver skræddersyet til et bestemt projekt, i stedet for at man begynder med at undersøge, hvad man ønsker at opnå

det pågældende sted. Man bør begynde processen med at sætte alle de interesserede parter sammen – det er noget, Holger Bisgaard arbejder på i øjeblikket – og fra begyndelsen få knyttet gode arkitekter til opgaven. Så kunne man måske undgå det, der er så almindeligt i dag: At kommunens rolle først og fremmest er at 'rette stil' på det, man får ind.

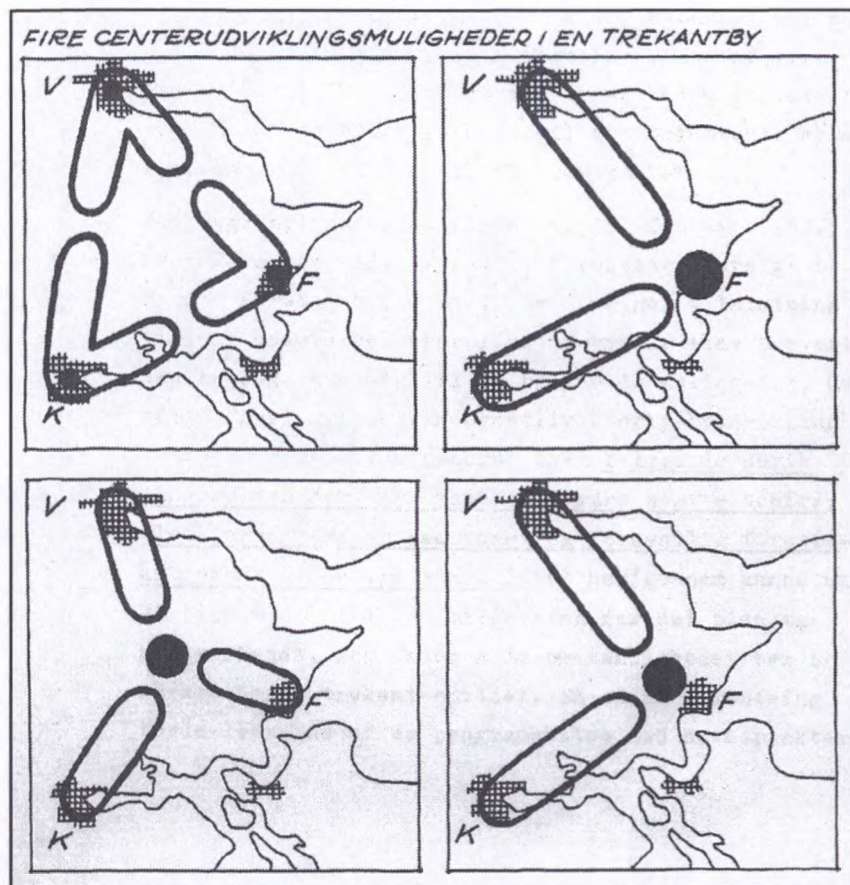
Susanne Herfelt (Landsplanafdelingen) kunne oplyse, at der den følgende mandag (6.5.2002) bliver nedsat et nyt udvalg, der skal arbejde med forenkling og udvikling af regionplanlægningen. Det sker efter aftale mellem miljømini-

steren og formanden for amtsrådsforeningen. Udvalgets kommissorium har været en tur over regeringens koordinationsudvalg, og det viser, at det er et emne, der er stor interesse for i øjeblikket, fordi man ser regionplanlægningen som et godt redskab til at opnå de mål og strategier, der bliver arbejdet på. Kommissoriet kan ses på landsplanafdelingens hjemmeside. Det bliver et lille udvalg med en åben proces. Kom derfor med gode ideer til udvalget, så vi får et endnu bedre redskab – meget af det, der er sagt her i dag kan bidrage til arbejdet. Takkede for dagens inspiration.

Det store H og Trekanten

Det er måske uhøfligt at påstå, at der ikke kom noget ud af de mange landsplansskitser, for det gjorde der faktisk – bare ikke som resultat af en sammenfattende statslig planlægning. Det store H kommer nu ganske stille af sig selv langs hovedtrafiknettet, og Trekantbyen er blevet et potent vækstområde. Trekanten blev skitseret af Landsplanudvalgets sekretariat allerede i 1962 og analyseret i rapporten 'Beretning om Bytrekanten 1964' fra Peter Bredsdorffs tegnestue (der ikke rigtig troede på ideen).

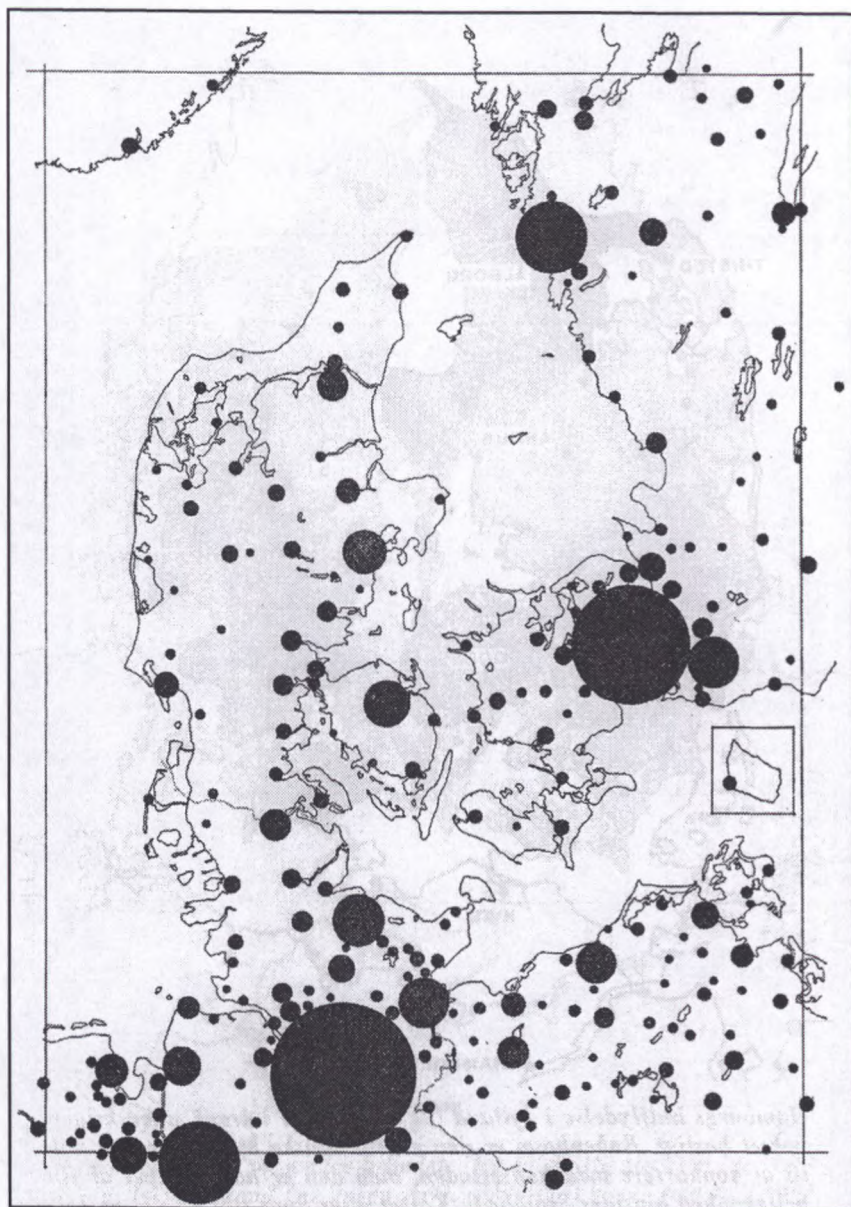
(Fire centerudviklingsmuligheder i en trekantby, her gengivet efter 'Beretning om Bytrekanten' 1964. Peter Bredsdorffs tegnestue)

Kirsten Andersen var enig med Dennis Lund, der havde talt om passive arkitekter – de savnes også på Lærestalernes Fælles Byplankursus, og det er nu engang arkitekterne, der kan tegne. Og à propos dette: Det er en gammel erfaring, at en god plan og en god vision skal kunne tegnes. Det illustrerede Dennis Lund netop i sine to overheads.

Michaela Brüel kunne efter mere end 25 år i Københavns Kommune erkende, at man der er for dårlig til at bruge planloven. Det er ikke loven, der er noget i vejen med, vi skal bare bruge den dynamisk. Vi skal lægge mere vægt på at beskrive intentionerne – det, vi vil. Vi har haft gode erfaringer med ansatserne til en strukturel planlægning i kvarter-

Fremtidsfantasier 3

Et andet gammelt tema har også fået ny livskraft. I 'Danmark under forvandling' fra 1963 viste Knud Bidstrup og Erik Kaufmann billedet af København og dens nærmeste konkurrenter (tegning af Jens Johansen). Dengang var det en ny og overraskende iagttagelse, at der også fandtes byer uden for landegrænsen, men i dag er Hovedstadsområdet's ve og vel blevet det helt dominerende tema i landsplanlægningen. I provinsen hævder man – og det er svært at bortforklare det – at staten helt har mistet interessen for alt, der ligger uden for Valby Bakke. I det mindste er det iøjensaldende, at den statslige sektorplanlægning stadig foregår helt ukoordineret og uden fælles sigte.

(Knud Bidstrup og Erik Kaufmann: Danmark under forvandling, 1963, s. 79)

skalaen – her er folk interesserede, og vi kan komme ud med intentioner om, hvad vi vil med området. Kunne tænke sig et lag mere i planloven mellem kommuneplanen og lokalplanen. Det var også ønskeligt med dynamik i planloven, så lokalplaner kunne falde bort efter en vis en tid, hvis de ikke havde været brugt. Handlingstemaet er vigtigt – kvarterløft får folk frem, men det har egentlig ikke noget med fysisk planlægning at gøre – men det kan give en kobling mellem planlæggerne inde på kontoret og folks egne initiativer ude i marken. Tror også på en ny kommunalreform – men i Københavnsegnen er det svært at bruge princippet med en by = en kommune. Her må vi sigte mod mindre enheder – bydelsforsøgene gav gode erfaringer. Der er brug for én stærk region med direkte valg. Gennemsnitsløsninger som Hovedstadsrådet og HUR nytter ikke noget.

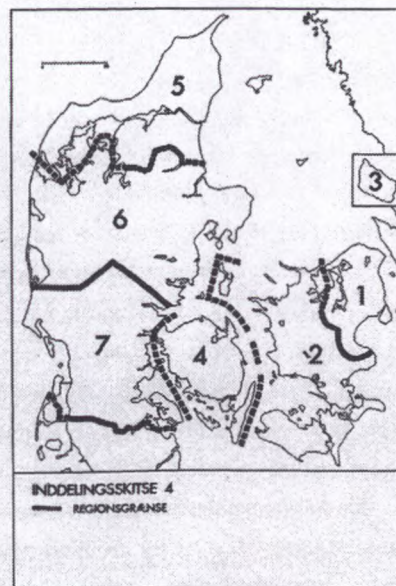
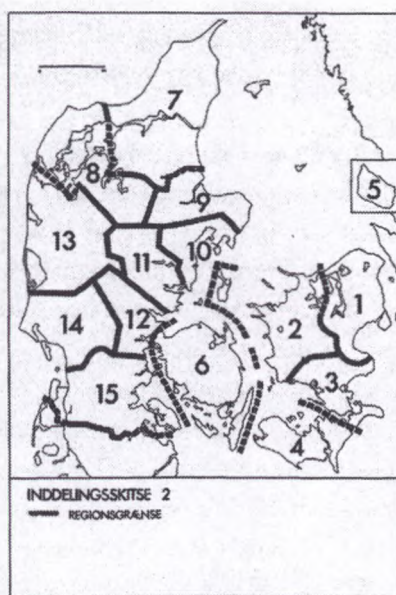
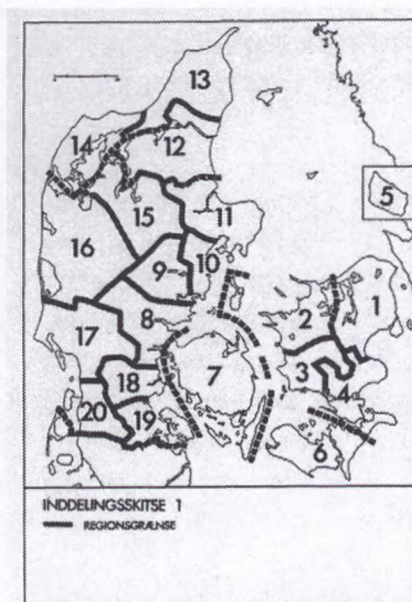
Lene Rubæk (Nordjyllands Amt) fandt det svært at se ideen i Dennis Lunds diagram. Staten har jo netop adgang til at nedlægge veto. Det sker måske ikke så ofte, men i hvert fald ofte nok til, at det har vakt irritation! Det er muligt, at der stod større respekt om planlæggerne og politikerne i 1960-erne, men respekten er ved at vende tilbage. Oplever det som en udfordring både at møde krav fra dem, der vil sætte noget i gang, og fra den anden side, der kommer med indsigelser. Det betyder, at vi har folk over skulderen hele tiden. Tidligere har vi nok ikke været for gode til at begrunde afgørelserne. Det går ikke i dag – nu forlanger politikerne, at planlæggernes argumenter skal være gode og engagerede.

Elith Juul Møller fandt, at vi nok alt i alt har de redskaber, vi behøver, men vi skal interessere os noget mere for forudgående offentlighed. Planlægningen er en fortsat læreproces for alle parter – vi får hele tiden nye politikere og en ny befolkning. Nye interessenter melder sig, alt efter hvor i byen det foregår. Havde det håb, at man med det nye begreb planstrategier igen kunne kalde befolkningen frem på banen. Det måtte selvfølgelig ikke udmøntes i tomme, bløde formuleringer som dem, Arne Post citerede, men i fællesskab måtte parterne kunne opstille nogle regulære visioner om, hvad man ville med sin by, sin kommune. Dermed kunne man også planlægge sig frem mod en bedre arkitektur, som Jens Bierring var inde på. Vil dog gerne udvide begrebet – J.B. sigtede vist mest til den kvartermæssige skala – men vi må også interessere os for en bedre *by*arkitektur – byens silhouet, dens facader, grænsen mod det åbne land. Tager man turen langs havneløbet, ser man, hvordan byens facade pludselig er ændret til en afvisende Berlinmur, hvor facaden tidligere var noget, der inviterede ind i den by, der stadig er et spændende historisk monument. – Som et eksempel på, hvordan man med en planstrategi kan komme foran de tilfældige private initiativer, kan peges på Indre Nørrebro, kvarteret omkring Skov- og Naturstyrelsen. Her kan vi pege mange steder ud, hvor der med stor sandsynlighed snart vil ske noget. Har vi planer klar for sådanne områder, vil vi være foran den investor, der køber 1½ ha for at bygge et eller andet, der tilfældigvis er en god forretning.

Dennis Lund gav Knud Erik Hansen ret i, at planlægning i dag er noget andet end tidligere, men det betyder ikke nødvendigvis, at planloven skal ændres radikalt. Så længe der er tre myndighedsniveauer må der være tre planniveauer, og det er vigtigt, at 'det store

billede', landsplanen er med. Har gennem et langt planlæggerliv erfaret, at de store fortællinger er dem, vi bedst kan lide – dem, der sætter sig fysiske spor af kvalitet. Er heller ikke utilfreds med, at planerne på de enkelte niveauer, fx kommuneplanen, indeholder et struk-

Hvor mange regioner?

Der er intet nyt under solen. I årene forud for kommunalreformen uds spillede der sig en livlig debat om landets inddeling i flere eller færre regioner til afløsning af de daværende, ret små amter. Når man ser de fire skitser, der kom fra Landsplanudvalget for 40 år siden, får man en ejendommelig følelse af, at tiden har stået stille. Motiveringen bag skitserne er ganske den samme, som vi møder i dag i den atter spirende regionsdebat.

(Regionplanlægning og regioninddeling. Landsplanudvalget, 1966)

turelt, områdebeskrivende niveau. Det er en genistreg, at man kan skille det, der er 'rygraden', fra 'kødet'. Og da vi har et stort katalog over, hvad vi kan fylde ind i de tre planniveauer, er der intet i vejen for, at vi kan lave ordentlige planer. Var skeptisk med hensyn til 'planstrategier' – når man ser, hvordan byrådene gennem 20 år har skrevet det samme lallende halloj, er det svært at forestille sig, hvordan de pludselig kan tænke nyt. Det er jo de samme mennesker, der skal vedtage det, og de samme folk i forvaltningerne. Hvordan skal det kunne blive bedre? - men så det meget gerne! Ønsker det nye udvalg, Susanne Herfelt talte om, velkommen, men er skeptisk mht. resultaterne: Hver gang vi har hørt om forenkling, er det ikke nødvendigvis blevet bedre. Om lokalplanerne: Havde spurgt de 20-25 største kommuner, om de kunne pege på en paragraf, en formulering el. lign. fra deres planer, som havde betydet et fremskridt i forhold til tidligere. Så ville der komme et nummer af 'Byplan' om sådanne gode intentioner. Der var kommet i alt tre svar – og de havde stort set været uden indhold!

Kirsten Andersen takkede for en god dag.

Hans Kristensen takkede ligeledes og gjorde reklame for udvalgets seneste publikation – fra seminaret år 2000 – nr. 42.

Deltagerliste

Deltagerne er anført med navn og øvrige data, således som de har skrevet sig på den liste, der blev rundsendt under seminaret. Enkelte kan således mangle, dersom de har glemt at skrive sig på listen

Alstrup, Inge
*arkitekt, Køge Kommune,
Byplanhistorisk Udvalg*

Andersen, Bendt
fbv. nævnsformand

Andersen, Jacob Martin
civilingeniør, Trekantområdet Danmark

Andersen, Kirsten
arkitekt, Byplanhistorisk Udvalg

Avnby, Tue
student, Geografisk Institut

Bengtsson, Lasse
*arkitekt, Københavns Kommune,
Plan & arkitektur*

Bierring, Jens Jacob
*arkitekt, Københavns Kommune,
Plan & arkitektur*

Birkedal, Jørgen
arkitekt, Vestsjællands Amt

Brink, Claus
*forskningsassistent, cand. scient. soc.,
By og Byg*

Brüel, Michaela
*arkitekt, Københavns Kommune, Byplanhistorisk
Udvalg*

Brønnum-Carlsen, Christine
landskabsarkitektstuderende, KVL

Buklaos, Dorte
stud. polyt., byplanlægning, DTU

Christiansen, Bo
*fuldmægtig, Miljøministeriet,
Landsplanafdelingen*

Christiansen, Ulf
cand. polit.

Dalgas, Vibeke
arkitekt, professor, Byplanhistorisk Udvalg

Engel, Anne-Marie
arkitekt, Københavns Kommune

Fromdack, Jeanette
*stud. mag., europæisk etnologi,
Hvidovre Kommune*

Gerlach, Birgit
*arkitekt, Københavns Kommune,
Plan & arkitektur*

Gerstrøm, Ole
planchef, Brøndby Kommune

Geyer, Hans
arkitekt, Helsingør Kommune

Gleerup, Eva
*arkitekt, Københavns Kommune,
Plan & arkitektur*

Gottschalk, Georg
seniorforsker, Statens Byggeforsknings Institut

Groth, Niels Boje
seniorforsker, FSL

Grundtvig-Poulsen, Niels
*fbv. afdelingsarkitekt, Århus Kommune, bolig- og
ejendomsafd.*

Gaardmand, Arne
arkitekt

Hansen, Knud Erik
seniorforsker, By og Byg

Hansen, Holger
fbv. miljøminister

Hartoft-Nielsen, Peter
lic. techn., FSL, Miljøministeriet

Harvest, Jesper
arkitekt, Byplanhistorisk Udvalg

Herfelt, Susanne
kontorchef, Miljøministeriet, Landsplanafdelingen

Jensen, Søren B.
cand. polit., konsulent

Jensen, Ib Høj
arkitekt, konsulent

Jensen, Sven Allan
arkitekt, Byplanhistorisk Udvalg

Johansen, Jens
arkitekt, Byplanhistorisk Udvalg

Juul Møller, Elith
arkitekt, Byplanhistorisk Udvalg

Jørgensen, Jens Riis
*arkitekt, Helsingør Kommune,
teknisk forvaltning*

Jørgensen, Lars Overgaard
adjunkt, AaU, Inst. f. samf. og planlægning

Kristensen, Hans
forskningschef, By og Byg

Kristoffersen, Ernst
civilingeniør

Kyllesbech, Niels
arkitekt, DBL

la Cour, Lisa
bibliotekar, Byplanhistorisk Udvalg

Larsen, Kristian
arkitekt, Byplanhistorisk Udvalg

Lemberg, Kai
*professor, cand. polit., RUC
+ Lærestalernes Fælles Byplankursus*

Linnert, Lotte
*arkitekt, Københavns Kommune,
Plan & arkitektur*

Lund, Dennis
arkitekt, Møller & Grønberg

Madsen, Poul
cand. scient., HUR

Meyling, Vibeke
arkitekt, Dansk Byplanlaboratorium

Mogensen, Jette Fuglsig
stud. polyt., byplanlægning, DTU

Olsen, Ib Asger
professor, landskabsarkitekt, KVL

Pedersen, Dan Ove
seniorforsker, Statens Byggeforsknings Institut

Post, Arne
arkitekt, Skive Kommune

Rubæk, Lene
planchef, Nordjyllands Amt

Spangsberg, Susanne
*fuldmægtig, Miljøministeriet,
Landsplanafdelingen*

Strøm, Henning
fhv. stiftamtmand

Strømstad, Poul
*fhv. museumsinspektør,
Byplanhistorisk Udvalg*

Sverrild, Poul
*arkivleder, Hvidovre Kommune, Byplanhistorisk
Udvalg*

Thougaard, Niels
arkitekt

Varming, Michael
arkitekt, konsulent, Byplanhistorisk Udvalg

Byplanhistoriske noter

Noterne kan købes i Dansk Byplanlaboratorium for 50 kr. pr. stk. Ved forsendelse betales desuden porto og et ekspeditionsgebyr på 15 kr.

Flere noter er under forberedelse.

1. **Udokumenterede optegnelser om et halvt århundredes levnedsløb**
af *Flemming Teisen*. 1985. 89 s.
2. **Havneby på Rømø**
af *Jesper Termansen*. 1985. 37 s.
3. **Athen-erklæringen**
oversat og kommenteret af
Ernst Kristoffersen. 1985. 20 s.
4. **Bidrag til naturfredningens historie**
af *C. Blixencrone-Møller*. 1985. 74 s.
5. **Tilbageblik**
af *Edmund Hansen*. 1985. 43 s.
6. **Byplanhistoriske erindringer fra midten af 40'erne til begyndelsen af 50'erne**
af *Jesper Termansen*. 1986. 47 s.
7. **Planlægningens græsrodde**
af *Carl Evald Hansen*. 1986. 20 s.
8. **Bag kulisserne – Køge Bugt-lovens politiske og administrative forspil**
af *Frank Bundgaard*. 1986. 55 s.
9. **Lærestalernes Fælles Byplankursus 1955-69**
af *Kirsten Andersen*. 1986. 45 s.
10. **20'ernes og 30'ernes byplanhistorie – indlæg fra seminar, juni 1986**
red. af *Edmund Hansen, Lisbet Balslev Jørgensen og Ole Thomassen*. 1987. 41 s.
11. **Værløse – en kommunes byplanhistorie 1944-74**
af *Max Siegumfeldt*. 1987. 69 s.
12. **40'ernes og 50'ernes byplanhistorie – indlæg fra seminar, juni 1987**
red. af *Edmund Hansen mfl.* 1987. 77 s.
13. **Med de venligste hilsner fra Steen Eiler Rasmussen**
red. af *Vibeke Dalgas*. 1988. 28 s.
14. **Notat om Storkøbenhavns planlægning, 3. maj 1960.**
1988. 38 s.
15. **Industrikvarteret i Gladsaxe**
af *Vagn Isaksen, Edmund Hansen og Ella Bredsdorff*. 1988. 114 s.
16. **De store vækstår – fra ca. 1960 og videre frem. Seminar, juni 1988**
red. af *Sven Allan Jensen mfl.* 1989. 62 s.
17. **De første landsplanår 1959-64**
af *Kirsten Andersen og Erik Kaufmann*. 1988. 25 s.
18. **Rødovre – træk af kommunens byplanhistorie**
af *Niels Fosdal*. 1989. 23 s.
19. **Boligbyggeriet og boligområderne i by- og regionplanlægningen i vort århundrede. 4. seminar, juni 1989**
red. af *Tim Knudsen mfl.* 1990. 86 s.
20. **Københavns Kommune – humanitær byplanlægning 1940-70**
af *Max Siegumfeldt*. 1990. 57 s.
21. **Fingerplanen – tilblivelsen oplevet fra gulvet 1945-50**
af *Sven Allan Jensen*. 1990. 38 s.
22. **Trafikken og byerne – udvikling og planlægning. 5. seminar, juni 1990**
red. af *Edmund Hansen mfl.* 1991. 103 s.
23. **Fra sommervilla til feriehytte – om århundredskiftets og mellemkrigstidens fritidsbebyggelser**
af *Nan Dahlkild*. 1991. 62 s.
24. **Da miljøet kom til byen**
af *Bent Flyvbjerg*. 1991. 63 s.
25. **Sommerhuset – fødsel og opvækst. 6. seminar, juni 1991**
red. af *Elith Juul Møller og Poul Strømstad*. 1992. 60 s.
26. **Københavnske generalplantilløb 1932-1958**
af *Poul Lyager*. 1992. 63 s.
27. **Byens offentlige rum. 7. seminar, juni 1992**
red. af *Vibeke Dalgas og Poul Strømstad*. 1994. 84 s.

28. Forstæderne – bydannelse og byplaner. 8. seminar, juni 1993
red. af Sven Allan Jensen og Poul Strømstad. 1994. 66 s.
29. Lidt om fredningsplanlægning og om nogle af de mennesker, jeg mødte hen ad vejen
af H. H. Holden Jensen. 1994. 64 s.
30. Det åbne land. 9. seminar, juni 1994
red. af Kirsten Andersen og Elith Juul Møller. 1995. 61 s.
31. Byfornyelse – fra gadegennembrud til integreret byfornyelse. 10. seminar, juni 1995
red. af Kirsten Andersen, Sven Allan Jensen og Lisa la Cour. 1996. 71 s.
32. Hovedstadsrådet 1. april 1974 – 31. december 1989. Erindringer 6 år efter
af Hugo Marcussen. 1996. 27 s.
33. Ti år med en generalplanskitse 1958-1968
af Poul Lyager. 1996. 63 s.
34. Købstædernes byfornyelse. 11. seminar, 8. december 1995
red. af Lisbet Wolters og Ole Winding. 1999. 64 s.
35. Hovedstadsregionen i historisk tilbageblik. 12. seminar, juni 1996
red. af Elith Juul Møller mfl. 1997. 24 s.
36. Strandhaven – et kolonihaveområde bliver til lavt, tæt boligområde
af Kirsten Andersen. 1997. 47 s.
37. Arkitektskolerne Byplanuddannelse 1930-1997. 13. seminar, maj 1997
red. af Ole Winding mfl. 1997. 70 s.
38. Byplanuddannelsen i Danmark 1930 til 1997. 13. seminar, 30. maj 1997
red. af Inge Alstrup og Lisa la Cour. 1998. 86 s.
39. Fra gamle dage til nutidens begyndelse – Overfredningsnævnets arbejde i årene 1962-1976
af Johan Garde. Ill. af Kirsten Andersen. 1998. 54 s.
40. Danmark under forvandling – De store planer og deres skæbne. 14. seminar, maj 1998
red. af Kirsten Andersen og Elith Juul Møller. 1999. 45 s.
41. Fyn – Regionen i midten. Regionplanlægningen fra kommunalreformen til lov om planlægning. 15. seminar, 28. maj 1999
red. af Lisbet Wolters og Ole Winding. 2001. 68 s.
42. Byplanhistorisk status ved årtusindskiftet – danske byers planlægning 1945-2000. 16. seminar, maj 2000
red. af Inge Alstrup, Lisa la Cour, Kristian Larsen og Vibeke Dalgas. 2002.
43. æbæ – Ældre byplanlæggere 1954-2000.
Profiler samlet af Kirsten Andersen. 2001. 131 s.
44. Danske stationsbyer i byplanlægningens århundrede. 17. seminar, maj 2001
red. af Poul Sverrild, Elith Juul Møller, Jens Johansen og Vibeke Dalgas. 2003.
45. Lem Præstegård i Vestsalling. Betragtninger over børnenes legevirksomhed, udarbejdet i den regnfulde sommer 1987 af Max Siegumfeldt.
Red. af Edmund Hansen og Vibeke Dalgas. 2001. 22 s.
46. Om byplan i Grønland – mellem præstestyre og hjemmestyre
af Poul Lyager. 2002. 82 s.
47. Da Danmark blev lavet om – Kommunalreform og nye planlove. 18. seminar, maj 2002
red. af Elith Juul Møller. 2003. 48 s.
- De første år – Byplanhistorisk Udvalg 1982-1999
af Kirsten Andersen. Red. af Kirsten Andersen og Elith Juul Møller. 1999. 71 s.
- "Fingerplanen". Skitseforslag til egnsplan for Storkøbenhavn 1947.
Fotografisk genoptryk m. engelsk resumé. 1993. 156 s. + udfoldningskort. 150 kr.

